राजस्थान पुरातन ग्रन्थमाला

प्रधान सम्पादक – फतहसिंह, एम.ए., डी.लिट्.

[निदेशक, राजस्थान प्राच्यविद्या प्रतिष्ठान, जोधपुर]

श्रीमद् ... आचार्य विजय ...

ग्रन्थाङ्क ६७

क्रमांक ...२२६५...

कवि देपाल, देवप्रभगणि एवं हीराणंदसूरि-रचित

स्थूलिभद्रकाकादि

[पन्द्रहवीं शताब्दी में राजस्थानी का स्वरूप]

प्रकाशक

राजस्थान-राज्य-संस्थापित

राजस्थान प्राच्यविद्या प्रतिष्ठान

जोधपुर (राजस्थान)

RAJASTHAN ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, JODHPUR

१९६८ ई०

प्रथमावृत्ति १०००

मूल्य १.७५

राजस्थान पुरातन ग्रन्थमाला

राजस्थान-राज्य द्वारा प्रकाशित

सामान्यतः अखिलभारतीय तथा विशेषतः राजस्थानदेशीय पुरातनकालीन
संस्कृत, प्राकृत, अपभ्रंश, हिन्दी, राजस्थानी आदि भाषानिबद्ध
विविधवाङ्मयप्रकाशिनी विशिष्ट-ग्रन्थावली

प्रधान सम्पादक

फतहसिंह, एम. ए., डी. लिट्.

निदेशक, राजस्थान प्राच्यविद्या प्रतिष्ठान, जोधपुर

ग्रन्थाङ्क ९७

कवि देपाल, देवप्रभगणि एवं हीराणंदसूरि-रचित

स्थूलिभद्रकाकादि

[पन्द्रहवीं शताब्दी में राजस्थानी का स्वरूप]

प्रकाशक

राजस्थान-राज्याज्ञानुसार

निदेशक, राजस्थान प्राच्यविद्या प्रतिष्ठान

जोधपुर (राजस्थान)

१९६८ ई०

वि० सं० २०२४ भारतराष्ट्रीय शकाब्द १८८९

प्रधान सम्पादक का वक्तव्य

प्रस्तुत ग्रन्थ वस्तुतः प्राचीन पश्चिमी राजस्थानी के चार लघु ग्रन्थों का संग्रह है। ये ग्रन्थ निम्नलिखित हैं जिनके लेखक सब के सब जैन-मतावलम्बी हैं :—

१.	स्थूलिभद्र फाक	कवि देपाल
२.	कुमारपालदेव रास	देवप्रभगणि
३.	मंत्रीश्वर वस्तुपाल-प्रबन्ध रास	हीराणंदसूरि
४.	कलिकाल रास	हीराणंदसूरि

सम्पादक महोदय ने अपनी विद्वत्तापूर्ण भूमिका में इन ग्रन्थों के आधार पर विक्रम की १५ वीं शताब्दी में पश्चिमी राजस्थानी का जो स्वरूप था उस पर भाषा-वैज्ञानिक दृष्टि से पर्याप्त प्रकाश डाला है। डॉ० टेसिटरी ने भी कुछ इसी प्रकार का गवेषणापूर्ण प्रयत्न किया था, परन्तु उनके अध्ययन में प्रस्तुत चारों ग्रन्थों का समावेश नहीं हुआ था। पश्चिमी राजस्थानी पर सम्भवतः गुजराती से प्रेरणा ग्रहण करके बहुत कुछ लिखा जा चुका है, परन्तु यह सब अध्ययन अभी तक प्रायः गुजराती के संदर्भ में ही हुआ प्रतीत होता है। यदि पश्चिमी राजस्थानी का अध्ययन समसामयिक पूर्वी राजस्थानी के संदर्भ में भी किया जाय तो वह और भी अधिक उपयोगी हो सकता है। आशा है इस प्रकार के प्रयत्न में डॉ० जाजोदिया की पाण्डित्यपूर्ण भूमिका शोधकर्त्ताओं के लिए प्रेरणा-स्रोत बनेगी।

इस ग्रन्थ का मुद्रण सन् १९६० में प्रारम्भ हो गया था, परन्तु किन्हीं कारणों से यह कार्य अभी तक अधूरा ही पड़ा था। ग्रन्थ की उपयोगिता को देखते हुए, ग्रन्थ-प्रकाशन के इस विलम्ब को संभवतः अक्षम्य समझा जायगा, परन्तु फिर भी विद्वान् पाठकों की उदारता में विश्वास रखते हुए, मैं प्रतिष्ठान की ओर से उसके लिए क्षमा चाहता हूँ।

अन्त में, मैं डॉ० आत्माराम जाजोदिया को हार्दिक धन्यवाद अर्पित करता हूँ। डॉ० जाजोदिया ने चारों ग्रन्थों का सम्पादन विभिन्न प्रतियों के आधार पर किया है और बड़े परिश्रम के साथ मूलग्रन्थों के पाठ को निश्चित किया है। प्रायः प्रत्येक पृष्ठ पर पाद-टिप्पणियों में विविध पाठान्तर तथा अन्य उपयोगी सामग्री दी गई है। इस सुन्दर सम्पादन के लिए श्री जाजोदियाजी बधाई के पात्र हैं।

फागुन शुक्ला पंचमी २०२४
जोधपुर

—फतहसिंह

विषयानुक्रम

(i) Introduction 1 – 12
(ii) Orthography 13 – 21
(iii) Metrical Changes 22 – 27

मूल ग्रन्थ—

१. स्थूलिभद्र फाग १ – ६
२. कुमारपालदेव रास ७ – १६
३. मंत्रीश्वर वस्तुपाल-प्रबंध-रास १७ – २९
४. कलिकाल रास ३० – ३७

1. INTRODUCTION

THE STUDY

1.1 As the title indicates, this is a critical study of some literary specimens of the OLD WESTERN RĀJASTHĀNĪ language of the fifteenth century V.S. The scope of the study is limited; it lays no claim to an exhaustive study of the OWR across its entire expanse through time and space. A few selected representative texts belonging to one century[1] have been taken, critically reconstituted and analysed linguistically. The findings either confirm the conclusions of previous workers in the same[2] or cognate fields[3], or where they disagree, mark a modest attempt to break a chain of erroneous interpretations, if not to arrive at new conclusions.

Of previous linguistic studies having a direct bearing on our field of work, the following might be mentioned :—

Dr L. P. Tessitori's[4] "Notes on the Grammar of Old Western Rājasthānī with Special Reference to Apabhraṁśa and to Gujarātī and Mārwārī" is the first detailed and systematic study of the whole period A.D. 1300-1600. The study even after a passage of almost fifty years is still as valuable as ever. But, the field being very wide, we cannot get a clear picture of the language in any particular century. This is possible in an intensive study with proper delimitation.

Dr T. N. Dave's[5] "A study of the Gujarātī Language in the 16th Century (V.S.)" marks some advancement in scientific methodology, and also presents an intensive study of one particular century. But this study is based only on one manuscript of a single author[6]; as such it could not, very well be called as representative of the century as it could be.

Dr Ernest Bender's[7] critical edition of "Nalarāya-Davadaṁtī-Rāsa" by Ṛṣivardhana, is a recent study in our field. Linguistic analysis in the work is defective and the etymological index contains a number of inaccuracies. For these reasons, the study has not been of much help.

Dr Bhogilal J. Sandesara has given select glossaries of words at the end of his editions of Ṣaṣṭi-S'ataka, Nala-Davadaṁtī-Rāsa, Prācīna-Phāgu-Saṁgraha, and Varṇaka-Samuccaya[8]. The etymological indications given here do not always maintain their scientific rigour so necessary in the field of linguistics today.

Prof. M.C. Mody's "Gurjara-Rāsāvalī"[9] gives a fairly useful word-index, but gives no linguistic analysis; hence the work is incomplete for our purposes.

Dr. Bender's, Sandesara's and Mody's work has however brought to light considerable new material which could be quite useful as a stepping stone for further researches in the field of OWR.

The indices of Dr H. C. Bhayani's "Saṁdeśa-Rāsaka" and "Pauma-Cariu" Vol. I & II,[10] too, prove quite valuable.

Besides, Dr S. K. Chatterji's 'Origin and Development of Bengāli Language" and 'A Linguistic Study of Ukti-Vyakti-Prakaraṇa'; Dr Jules Bloch's "La Langue Marathe"; Dr Baburam Saksena's "Evolution of Awadhī"; Dr B. K. Kakati's "Origin and Evolution of Assamese"; Dr S. M. Katre's "Formation of Koṅkaṇī"; Dr Subhadra Jha's "Songs of Vidyāpati" and, Dr M. G. Panse's "Linguistic Peculiarities of Jñāneśvarī",[11] though not strictly falling within the scope of our work, provide valuable guidance on so many tangled issues.

Dr S. K. Chatterji's 'Rājasthānī Bhāṣā"[12], though authoritative, is extremely scrappy for our purposes.

For individual works, Dr. Bhayani's edition of three Rāsas from Prācīna Phāgu Saṁgraha, and his "Vāgvyāpāra"[13], have proved quite useful.

Last, but not the least, is Dr. R.L. Turner's "Nepālī Dictionary".[14] It is a pioneer work of fundamental importance to every student of any NIA language. It is the first systematic and extensive attempt at placing the NIA comparative etymology on a sound and scientific basis. It has proved indispensable in the present work also, as it would in any other, cognate fields.

Dr. Franklin Edgerton's "Dictionary and Grammar of Buddhist Hybrid Sanskrit"[15] is very valuable in detecting the true identity of many an MIA words masquerading under the garb of Sanskrit tadbhavas.

Of all the above-mentioned works and studies those of TESSITORI, DAVE and BENDER belong to our field proper. Our study differs from all the three in certain essentials. In TESSITORI, an analysis of specimens of several centuries has been attempted; in DAVE and BENDER, in each case, the study is confined to one single text. TESSITORI could perhaps be called a compendium of the history of OWR for the period A.D. 1300-1600, whereas DAVE and BENDER could not well be representatives of an entire century. The present study takes different specimens of works of different authors belonging to one particular century[16]. In order to make the study more broad-based, it is of utmost necessity to have various linguistic specimens from different authors composed in various forms. This is what has been attempted with a view to arrive at a really true and representative picture of the language of one particular century.

THE MANUSCRIPTS

1.2 Details of the material on which our study is based are given in the following table :—

1 Name of work	2 Name of author	3 Designation of MS.	4 Name of copyist	5 Date of composition	6 Date of copying	7 Surmised date, when 5&6 not given	8 Where found	9 Form utilised in our work
Sthūli-bhadra-Kāka	Depāla	A	Jhāiā	Before 1491 V.S. (1434 A.D.)	1491 V.S. (1434 A.D.)	—	Muniji B.V.B.	Original M.S.
do	do	B	not given	undated	not given	16th Century V.S.	do	do
do	do	C	dc	do	do	Early 16th. Century V.S.	P.K.V. Bhaṇḍ. Baroda	Auth. copy by Muniji
Kalikāla Rāsa	Hirāṇaṁda Sūri	A	do	1486 V.S. (1429 A.D.)	do	do	Jesalmer Bhaṇḍ.	do
do	do	B	do	do	do	do	Agarchand Nahta Bikaner.	Auth. copy by A. Nahta
Kumārapāla-Deva-Rāsa	Devaprabha gaṇi	A	do	undated	do	Late 15th Century V.S.	Muniji B.V.B.	Original MS.
do	do	B	Bhuvana-Vallabha Gaṇi	do	1559 V.S. (1502 A.D.)	—	Central Library, Baroda	Auth. copy by Dr. B.J. Sandesara
Vastupāla Tejapāla Rāsa	Hirāṇaṁda Sūri	A	not given	1485 V.S. (1428 A.D.)	not given	Early 16th Century V.S.	M. Puṇya Ahmedabad	Auth. copy by Muniji

Muniji. B.V.B. = Muni Jina Vijayaji's personal collection at Bhāratiya Vidyā Bhavan, Bombay.

M. Puṇya. = Muni Puṇyavijayaji.

P.K.V. = Pravartaka Kantivijayaji's Bhandara.

DATES OF THE MANUSCRIPTS

1 3 Three of the works under study are dated, viz. :—

1. Sthūlibhadra Kāka Copying date : 1491 V.S. (1434 A.D.)
2. Kalikāla Rāsa Date of composition : 1486 V.S. (1429 A.D.)
3. Vastupāla-Tejapāla Rāsa do : 1485 V.S. (1428 A.D.)

The date of the fourth work viz., Kumārapāla-Deva Rāsa, has been fixed as the first half of the 15th Century V.S. by Dr. B. J. Sandesara[17].

In the case of different copies of MSS where date of copying has not been mentioned, other criteria of arriving at an approximate period have been used. Evidence of paper, calligraphy and other circumstances have been thoroughly sifted by Muni Sri Jina Vijayaji[18], and the approximate periods assigned to various copies are the result of his judgment based on long acquaintance and experience, extending over more than half a century with innumerable MSS of this type.

THE AUTHORS

1.4 In every case the last stanza of the poem mentions the name of the author, e.g. :

1. Sthūlibhadra Kāka :
   "kavi Depāla bhaṇai........."[19]
2. Kalikāla-Rāsa :
   "tasu paya-paṁkaja-rājahaṁsa Hirāṇaṁda muṇivara"[20]
3. Vastupāla-Tejapāla-Rāsa :
   "Hirāṇaṁda muṇīsa sīsa tasu kiṁpi na jāṇai"[21]
4. Kumārapāla-Deva-Rāsa :
   "buha Devappaha-gaṇivareṇa cira naṁdau rāyā"[22]

Depāla, Hirāṇaṁda, and Devaprabha all were Jain monks. Not much is known about their personal lives beyond certain dates on which some of them were initiated into the faith, or ordained priests of a particular hierarchy, the sect to which they belonged, the name of their preceptor, or the preceptor's preceptors to a numerical degree. These are culled from religious records of the monasteries to which they

were attached. The substance of their literary activities, as given by Sandesara[23] and Desai[24], is as follows:—

(a) DEVAPRABHA-GAṆI

Devaprabha was the disciple of Somatilaka and a contemporary of the famous Kulamaṇḍana-sūri, the author of Mugdhāvabodha Auktika. His period of activity was the first half of the 15th century V.S. Out of the three MSS of Ku. known so far, the one noted by Desai[25], has its copying date, 1540 V.S. (1483 A.D.); the one used by Sandesara, has its copying date 1559 V.S.[26] (1502 A.D.).

(b) DEPĀLA

Depāla seems to have been quite a popular poet in his own time and circle. In addition to our text numerous MSS of no less than fifteen other works ascribed to him are found in several Jain Bhaṇḍāras in Gujarat and Rajasthan. Names of the works are as follows :

1. Jāvaḍa-Bhāvaḍa-Rāsa
2. Rohiṇiyā cora-Rāsa
3. Ārdrakumāra nau Sūḍa
4. Vajraswāmī Copaī
5. Caṁdanabālā-carita Copaī
6. Hariyālī
7. Sthūlibhadra Phāga
8. Ārdrakumāra-dhavala
9. Snātra-Pūjā
10. Thāvaccā-kumāra Rāsa
11. Jambūswāmī-paṁca-bhava-Varṇana Copaī
12. Abhayakumāra-S'reṇika Rāsa
13. Samyaktva-bāra-vrata-kulaka Copaī
14. Puṇya-Pāpa-Phala Copaī
15. Pārs'vanātha-Jirāulā-Rāsa

Out of these Jambūswāmī-Paṁca-bhava-Varṇana Copaī seems to have been widely current, since as many as eighteen MSS of this work have been noted by DESAI[27], the copying dates varying from 1585 V.S. (1528 A.D.) to 1696 V.S. (1639 A.D.).

(c) HĪRĀṆAṀDA SŪRI

Hīrāṇaṁda suri too appears to have been quite well-known in his times. Several MSS of the following works ascribed to him are found :

1. Vidyāvilāsa Pavāḍau
2. Sthūlibhadra-Bārahamāsā

3. Das'ārṇabhadra-Rāsa
4. Jambūswāmī-Vivāhalau
5. Kalikāla-Rāsa
6. Mantris'vara Vastupāla-Tejapāla-Rāsa

Out of these, an MS of Vidyāvilāsa-Carita or Pavāḍau was included in his material by TESSITORI[28] also, and has again been recently edited and published by MODI and others[29] in the Gaekwad Oriental Series. The period of Hirāṇaṁda is fixed by his dated MSS to be the latter half of the 15th century V.S.

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE MSS

1.5 (a) CONTENTS IN BRIEF
(b) THE FORM

(a) CONTENTS IN BRIEF

In Sthūlibhadra Kāka we have the story of the famous Jain monk Sthūlibhadra and the courtesan Kos'ā[30]. The monk has taken a vow to spend the rainy-season at the residence of his one-time beloved Kos'ā with a view to test his steadfastness in renunciation. She tries to dissuade him from the path of asceticism. Various arguments are advanced and are cogently replied to by Sthūlibhadra, till in the end, the woman also is converted to the faith. The whole story is cast in the form of a homely dialogue between man and wife on worldly relations.

This is one of the usual stories in the vast Jain didactic narrative literature which has as its subject, lives of great kings, princes and monks. The moral invariably used to be tagged on towards the end. The rest of the poem did not always lack in human values or literary interest.

The poem Kumārapāla-deva Rāsa of Devaprabha[31] describes how king Kumārapāla being moved by the teachings of his preceptor Hemacandra Sūri stops all killing of animals, prohibits flesh-eating, drinking, gambling and laxity of morals. Everybody in his kingdom is happy and satisfied. His pilgrimage to S'atruṁjaya is then described. The great mass-pilgrimage with its Saṁgha and the various types of people who constitute it, represents in a microcosm, the whole humanity. The poem ends on a note of benediction enjoining absolution of the devout through its recitation and representation.

Vastupāla-Tejapāla-Rāsa of Hirāṇaṁda[32] is, as its title indicates, a brief life-account of the two brother-ministers of king Viradhavala of

Gujarat. In his own estimate Hirāṇaṁda claims to be a poet of no mean order. He starts with a flourish of 'kara ubbhavi kavi ima kahai'[33] and hints at his own superiority in 'kaviyaṇa-ramjaṇa-kaviya-rasa viralā kei kavaṁti'[34], over his lesser contemporaries, who in his opinion, are mostly no better than bathroom singers:

niya maṁdira-majjhihi bahūya kavi kallola karaṁti[35]
kaviyaṇa-raṁjaṇa-kaviya-rasa viralā kei kavaṁti

Including himself in the 'viralā' class, he sets out with a fanfare and trumpeting sufficient to preface a Mahākāvya. He tries his hand at no less than fourteen different varieties of meters and divides his none too expansive work into adhikāras one of which consists of only the titles of Vastupāla. He imports a note of universality by collecting women from several countries flung far and wide, including a 'torakki bibi' in flesh and blood and makes them discuss Vastupāla and his prowess in riddles sufficient to provide a tough mental exercise. Last but not the least, he overwhelms the reader or audience with a series of astronomical figures of the ministers' charities. May be, this was the work of a very self-conscious artist playing to the popular gallery with all the devices of his limited repertoire.

Hirāṇaṁda's other composition, Kalikāla Rāsa stands out in sharp contrast with his laboured piece. It is written in a simple homely style. Perhaps, this time the fare was presented more for the consumption of the uneducated commoner, and, even monopolists of religion and knowledge—monks of his own class were not spared. Bad men all over the centuries have been essentially the same and in majority too. Though Hirāṇaṁda's observations are more traditional than original in as much as several compositions have the same spirit and details, his description of the man of the Kali era with all his faults, frailties, and foibles, is so humanly described in graphic detail with such living and homely touches, that the poem could very well pass off as one describing our own times. In his frank evaluation of the deteriorating influence of the Kali era, every body has received his due share at the poet's hand. Cruel kings and miserly millionaires, false preachers and selfish traders, fault-finders and back-biters, hypocritical friends and callous relatives, all have been lashed out mercilessly. The poem abounds in pithy, epigrammatic satirical sayings. It reminds one of Alexander Pope. In its lifelike portrayal of the weaker side of man, it is an essay in humanity.

We have thus two works from the pen of the same author, each so different from the other in subject and contents. One is obviously

for a little educated class, while the other is decidedly for the masses. Both provide rich linguistic material being so different from each other.

Such is our varied fare of linguistic specimens wherein kings ministers and statesmen rub shoulders with cheats, tramps and braggarts; monks, nuns and teachers; blacksmiths, fiddlers and buffoons; bards, soldiers and elephat-riders. What varied interests, what cocktail portrayals !

(b) THE FORM

Out of the four poems which form our material, one viz. Sthūlibhadra Kāka is composed in the kāka form, and the rest viz. Kumārapāladeva-rāsa, Kalikāla-rāsa, Vastupāla-Tejapāla-rāsa are composed in the Rāsa form.

The Kāka[36] is a type of composition wherein religious instruction is given in verses, each of which begins with a letter of the alphabet in its serial order. It was a very popular literary device known to Indian literature since centuries[37]. Depāla has set before himself this poetic exercise and seen it through with a fair amount of success.

The Rāsa form in which the other three poems are composed, was a very popular OWR literary genre cultivated for centuries by writers, especially the jainas. It was inherited from the Apabhraṁśa period and has a varied history. It is gathered that the Rāsa was originally a poetic composition with certain dramatic values. Recitation of the poem was perhaps accompanied by some amount of dancing which consisted of circular rhythmical movements to the accompaniment of palm-beats or without it[38]. In course of time the Rāsa became a stylised literary composition which was originally written to accompany the Rāsa dance. The jaina Rāsas, thousands of which are available in OWR literature, had for their main theme, the glorification of jaina dignitaries, tenets or sacred places. They were probably meant only for being recited or sung in the presence of a gathering of the devout jaina laity. The audience mostly consisted of half-educated or uneducated lay-folks to whom religious instruction was made palatable by the accompaniment of music and other types of entertainment. Suitable incidents from the lives of jain dignitaries were selected and narrated, or some sacred places described and glorified. The recitations came handy on particular festivals or anniversaries. A perennial source of these compositions was jaina mythology as found in canonical literature, elaborated commentaries thereon, and some independent Purāṇic and legendary works, narrative and didactic in character.

Merits literary or otherwise, are not altogether absent in this almost stupendous amount of production, but generally poetry here is thin, abounding in stultified figures, standard descriptions in hackneyed expressions cast in an old die countlessly used in thousands of contemporary compositions. On occasions, we find the same theme or subject also, repeated by numerous authors, contemporaneous or otherwise. Popular consumption being none too meticulous in literary evaluation, all was grist that came to the mill. Much might have depended on the recitation side also. But, one thing is beyond doubt: the Rāsa was a popular type of composition meant for not-very-highly-educated lay-folk, and it was popular in every sense of the term. The linguistic value of these compositions is undeniable, and it is that we have made the field of our study.

LINGUISTIC CHARACTERISTICS AS CONDITIONED BY GENERAL CHARACTERISTICS

1.6 Written as they are in verse, the language of all our specimens could justifiably be said to be conditioned by the discipline of poetic form. But then, we must remember that right up to the middle of the 17th century V.S. in OWR, verse was the exclusive medium of literature. Literary prose was a rarity. Even where it is encountered, it is found overlaid with qualities of poetry[40]. As a result, a small percentage of older and archaic features in vocabulary, grammar and metrical requirement should be considered part and parcel of ordinary literary language.

The authors were all Jain monks and a reasonable sprinkling of their theological and learned terms is also expected. Religious affiliation is responsible for a small percentage of Sanskrit and Prakrit loan-words also.

On the whole, as we have pointed out in our discussion of the forms of our poems, the Kāka, and prominently the Rāsa, were forms of popular literature in OWR. They were primarily and solely written for the consumption of moderately educated or uneducated laity. Hence the language employed represents a norm commonly used for popular literature of the times. To use a familiar terminology from Descriptive Linguistics with sufficient justification, the language of our MSS could, by and large, be taken to represent 'the Common Core' of Old Western Rājasthānī current during the 15th century V.S.

PLAN AND SCOPE

TH PLAN

1.7 An examination of the language of our specimens reveals that the character of the language is not homogeneous. We find the following different types of elements intermixed:—

1. Archaic elements or solecisms or archaisms.
2. Modern elements or innovations.
3. Normal elements or standard forms.

The archaic elements consist of Sanskrit, MIA and Late MIA words, expressions and forms, partly brought in to suit metrical exigencies.

Secondly, as our MSS are not autographs, we could naturally expect the transmission of the text to be not very faithful to the original. This is a general characteristic of OWR Mss. In such a case, some comparatively new or modern forms also have crept into the texts, and, they represent the second category which is not normal.

The third category is, of course, the normal material. Before starting on an analysis of the language of our texts, therefore, the first two elements, viz. the archaic and the modern, had to be carefully sifted out and separated. This was essential for a study of the norm of the language.

An analysis of the Orthography of the Mss and the Metrical Changes involved is made first of all.

This is followed by a study of the sounds of the language from the point of view of historical evolution. The analysis of Sounds is preceded by a brief account of the sound-system of the previous stage, and, departure or development from that stage is described systematically.

A brief resumē of Late MIA grammar is then presented. This is followed by a systematic analysis of the 'normal' forms of the text from the point of view of historical evolution.

SCOPE OF THE WORK

1.8 This is a study of the literary language ordinarily used in popular poetic compositions of OWR during the Fifteenth Century V.S.

REFERENCES

CHAPTER I

[1]See 1.3, Dates of the Mss.

[2]Same field : TESSITORI, DAVE, BENDER

[3]Cognate fields : TURNER, BLOCH, CHATTERJI, BHAYANI, PANSE.

[4]Published in the Indian Antiquary 1914-16, Bombay.

[5]His thesis for Ph.D. Degree for the University of London. Published by The Royal Asiatic Society, London.

[6]Bālāvabodha to Upadeśamālā of Nanna Suri, composed in 1543 V.S. (1486 A.D.)

[7]Published in Transactions of the American Philosophical Society, Philadelphia, 1951.

[8]All published in Prācīna Gurjara Granthamālā, M.S. University, Baroda.

[9]Published in the Gaekwar Oriental Series, Baroda. It includes Vidyāvilāsa Pavāḍo also, a work by Hīrāṇaṁdasūri, one of our authors.

[10]Singhi Jain Series, Bhāratīya Vidyā Bhavan, Bombay. The work has special linguistic value for our study, since it is written in Late Apabraṁśa of the Western variety, preceding our period of OWR.

[11]Representing Bengali, Old Kosalī, Marāthī, Awadhī, Assamese, Koṅkaṇī, Old Maithilī, and Old Marāthī respectively.

[12]These are four lectures delivered by CHATTERJI at the Rajasthan Viśva-Vidyāpīṭha, Udaipur, 1947

[13]These rāsas had originally been published in the Prācīna Gūrjara Kāvya-Saṁgraha, edited by DALAL and published in the Gaekwar Oriental Series. BHAYANI's edition is a new critical edition with brief linguistic notes.

[14]Though called 'Nepali Dictionary', it is an etymological dictionary of almost all the NIA languages. Published by Kegan Paul, Trench Trubner, London 1931.

[15]Published by the Yale University, New Haven, U.S.A. 1931.

[16]See 1.3 and 1.4.

[17]cf Bhāratīya Vidyā, Vol. II-No. 3, October, 1942, Pages 313-14.

[18]Formerly Hon. Director, Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay now

Hon. Director, Rajasthan Oriental Research Institute, Jodhpur; Hon. Member, German Oriental Society.

[19]Vide S. 36.2.

[20]Vide K. 53.4.

[21]Vide V. 100.4.

[22]Vide Ku. 42.2.

[23]cf. Bhāratiya Vidyā, Vol. II-No. 3; October, 1942, Pages 313-16.

[24]M.D. DESAI : Jain Gurjara Kavio, Vol. I II and III.

[25]Same as [23].

[26]Same as [24].

[27]cf DESAI : Jain Gurjara Kavio, Part I, Pages 37-41 ; Part III-Vol. Pages 1487-88, Part III-Vol. 1, Pages 446-52.

[28]cf Indian Antiquary, Feb., 1914, Page 26.

[29]cf Gurjara Rāsāvali, G.O.S.

[30]cf Texts - Sthūlibhadra Kāka.

[31]cf Texts - Kumārapāladeva Rāsa.

[32]cf Texts - Vastupāla-Tejapāla Rāsa.

[33]cf Texts - V. 20.1.

[34]cf Texts - V. 11.2.

[35]cf Texts - V. 11.1.

[36]This form as well as the form Dūhā-Mātṛkā were devices in poetry to learn the alphabet. They are very popular in OWR literature of our period also. cf Prācīna Gurjara Kāvya Saṁgraha - Dūhā-Mātṛkā Caupaī.

[37]cf Lalita-Vistara : Rajendralal Mitra, Adhyāya X, Page 145, Asiatic Society of Bengal, Calcutta 1877.

[38]cf Rāsa ane Garabā : R. V. Pathak and G. Panchal, published by N. M. Tripathi & Co. (P) Ltd., Bombay.

[39]ibid.

[40]cf Pṛthvīcandra-Caritra or Vāgvilāsa (1478 V.S.) (1421 A.D.) published in Prācīna Gūjarātī Gadya-Saṁdarbha, ed. Muni Jinavijayaji, Ahmedabad, 1986 V.S. (1929 A.D.)

[41]cf Bloch and Trager : An Outline of Linguistic Analysis, Baltimore, Linguistic Society of America, 1942.

II. ORTHOGRAPHY

2.1 OWR orthography is notoriously erratic. A particular word is spelt differently not only in different MSS, but even in the same MS. Thus, to a very great extent the problem of the critical editor of OWR tests, is Orthographical, to say the least about its importance. Vagaries of orthography occur in he main, due to the following reasons :—

1. Defective alphabet.
2. Defective calligraphy.
3. Dialectal variation.
4. Modernisation.
5. Scribal ignorance.

2.2 When new sounds are developed in a language and no new characters are developed to represent them in writing, there is a tendency to express the new sounds also by means of the characters which represent their phonetic near equivalents. This being a makeshift method, results sometimes in the sacrifice of quality, and sometimes quantity of the original sounds.

2.3 Hurried, careless and obscure handwriting also could become a fruitful source of confusion, when textual transmission completely depended upon hand to hand copying on the part of successive generations. This applied to copyists who were ignorant of the language of their originals. On the other hand an educated copyist was liable to alter the text if he claimed some literary interest.

Moreover, the language of OWR texts of our period was, in certain particulars, not far removed from the spoken language of the day, the latter subtly but constantly changing from generation to generation. The ordinary scribe, naturally, would substitute for the original form a developed or dialectal form which differed very slighty from the original; but different it was, all the same. This substitution was hardly a conscious process, and the modernisation of a text in trasmission thus worked imperceptibly in a random fashion. Our MSS also, are at times far removed from the dates of the composition of the originals, and we, therefore, find in the same text an admixture of old and relatively developed or later features.

Such are the manifold problems which OWR orthography poses

before the critical editor of a text or a researcher in language.[1]

2.4 We have accordingly divided the orthographical peculiarities of our texts under the following main heads :—

I—Some calligraphic peculiarity due to which certain sounds are liable to be mis-read or mis-interpreted.

II—Spelling blunders :—

(a) Ommission of the vowel signs like the U-hook 'ु' or the sign of i 'ि' etc., or putting them on an adjacent syllable.

(b) Ommission of letters.

(c) Change of place of letters in a word.

(d) Substitution of different syllables.

III—Substitution of vowel :—

(a) Long for short—

(1) Lengthening under the influence of following-ya.

(2) Other cases.

(b) Short for long.

(c) Other cases of vowel-substitution.

IV—Nasalization.

V—Ya-s'ruti and va-s'ruti.

VI—Consonant-substitution.

The following are a few examples observed in our texts :—

2.5 Calligraphic peculiarity due to which certain sounds are liable to be mis-read or mis-interpreted. Better manuscript-material would eliminate many of these.

The dot of anusvāra (ं) on (इ) at certain places, notably in the A MS of Kalikāla-Rāsa, is put so closely near the head-stroke that it is liable to be mis-read as (ई). Examples—

jāṇīi K 3.2 जाणीइँ	hāṇii K 3.2 हाणिइँ	dīsaī K 5.2 दीसइँ	pālaī K 8.1 पालइँ
jāṇaī K18.1 जाणइँ	balataī K 21.1 बलतइँ	lekhaī K 21.1 लेखइँ	mānaī K 21.2 मानइँ
heṭhii K 21.1 हेठिइँ	bolaī K 26.4 बोलइँ	karaī K 27.1 करइँ	
callāvaī K 31.2 चल्लावइँ	ghālaī K 39.2 घालइँ	vaḍaī K 44.1 वडइँ	

2.6 Spelling blunders:—

a) Ommission of vowel-signs. Examples:—

maṁtriha मन्त्रिह	(maṁtrihi) (मन्त्रिहि)	V. 99.5	jāṇa जाण	(jāṇi) (जाणि)	S 18.1
bhūla भूल	(bhūli) (भूलि)	S 20.1	ballai बल्लइ	(bullai) (बुल्लइ)	V. 48.1
saha सह	(suha) (सुह)	V. 100.5	ja ज	(je) (जे)	K 25.1

b) Vowel sign wrongly put on adjacent syllable., Examples:—

suha सुह	(sahu) (सहु)	S. 30.2	saṇuī सणुइँ	(suṇaī) (सुणइँ)	K 33.1
Vahurai वहुरइ	(Vuharai) वुहरइ	V. 63.1			

c) Ommission of letters. Examples:—

ca (ra) ṇihi च (र) णिहि	V 63.1	ka (pā) saha क (पा) सह	V.53.2
bhava-pā(sa)ha भव-पा(स)ह	V.53.2		

d) Change of place of letters in a word. Examples:—

piyārā पियारा	(pirāyā) (पिराया)	K 38.2	sahiyavi सहियवि	(sahivi ya) (सहिवि य)	Ku 39.3

e) One consonant written for another. Examples:—

maliṇī मलिणी	(naliṇī) (नलिणी)	V 59.1	mūra मूर	(tūra) (तूर)	V 85.2

f) Wrong spelling. Examples:—

śyoka श्योक	(śoka) (शोक)	K 46.2	deva-dravyi देव - द्रव्यि	(deva-dravya) (देव - द्रव्य)	K 44.3
marayyāda मरय्याद	(maryāda) (मर्याद)	K48.1	bharūacchi भरूअच्छि	(bharūachi) (भरूअछि)	V 96.3

2.7 Substitution of vowel.

(a) Long for short

1) Lengthening before —ya[8].

This tendency is quite wide-spread and established in our MSS as also in other OWR texts round about this period[3]. It, therefore, leads us to think that the practice must be having some basis in actual pronunciation.

As —iya of Apabhraṁśa has developed into —ī in the stage succeeding the one represented by our texts, it is very probable that the spelling of-iya in our texts, attempts a compromise between the traditional spelling-iya and the likely actual pronunciation, wherein the final syllable was slurred and the preceding vowel was lengthened. Examples:—

Past passive participles :—

uddharīya उद्धरीय	karāvīya करावीय	karīya कराय	kārāvīya कारावीय
kārīya कारीय	kīya कीय	kīyā कीया	gaṁjīya गंजीय
callīya चल्लीय	cālīya चालीय	dharīya घरीय	paravarīya परवरीय
pāmīya पामीय	bharīya भरीय	mohīyā मोहीया	rahāvīya रहावीय
likkhāvīya लिक्खावीय	lopīya लोपीय	varīya वरीय	vārīya वारीय
vāsīya वासीय	vittharīya वित्थरीय	vihārāvīyā विहरावीया	vecīya वेचीय

sajjīya सज्जीय	sarīya सरीय	saṁcarīya संचरीय	saṁharīya संहरीय	siṁgārīya सिंगारीय

Absolutives :—

āṇīya आणीय	karīa करीय	caḍīya चडीय	carīya चरीय
āvīya आवीय	calīya चलीय	dekhīya देखीय	namīya नमीय
nāsīya नासीय	paisīya पइसीय	milīya मिलीय	vistārīya विस्तारीय
saṁbhārīya संभारीय	sārīya सारीय		

Feminine substantives and adjectives in —iya :—

aṇathamīya अणथमीय	anupamadevīya अनुपमदेवीय	abhinavadevīya अभिनवदेवीय	
ākhaḍīya आखडीय	kiddhīya किद्धीय	kumāradevīya कुमारदेवीय	
kūḍīya कूडीय	khoṭīya खोटीय	gūḍīya गूडीय	
ghaṇīya घणीय	jisīya जिसीय	taruṇīya तरुणीय	
ṭālīya टालीय	tilaṁgīya तिलंगीय	devīya देवीय	
pagathīyaī पगथीयई	paddhaḍīya पद्धडीय	bāpaḍīya बापडीय	
būḍatīya बूडतीय	bherīya भेरीय	mahīyali महीयलि	
mūrativaṁtīya मूरतिवंतीय	moraḍīa मोरडीअ	rulīyāmaṇī रुलीयामणी	
macchīyā मच्छीया	lalatādevīya ललतादेवीय	līhaḍīya लीहडीय	
vāṇārasīya वाणारसीय	vātaḍīya वातडीय	sakhīya सखीय	
sarasīya सरसीय	sahīya सहीय	sāvīya सावीय	
suralacchīya सुरलच्छीय	surahīya सुरहीय	seṇīya सेणीय	strīya स्त्रीय

Masculine substantives :—

arīya अरीय	asīya असीय	kavīya कवीय
kavīyaṇa कवीयण	carīya चरीय	chīyāsīi छीयासीइ
jugīya जुगीय	tapasīya तपसीय	dhaṇīya धणीय
pāṇīya पाणीय	bhavīya भवीय	hīyaḍai हीयडइ
pīāṇaū पीआणउँ	sahīā सहीआ	

Verbal forms & present participles :—

paṇamīyai	posīya	dīyaṁtā	dīyaṁto
पणमीयइ	पोसीय	दीयंता	दीयंतो
dahīā	nahīya	nīya	
दहीआ	नहीय	नीय	

Examples of -u lengthened :—

tihūaṇa	bahūa	bahūya	
तिहूअण	बहूअ	बहूय	
sahūa	sahūi	sahūai	sittūyakāra
सहूअ	सहूइ	सहूअइ	सितूयकार

2) Other cases of lengthening :—

appīo	macchalī	rākhīsa	līhāvau
अप्पीओ	मच्छली	राखीस	लीहावउ

Traditional spelling accounts for the lengthening in the following examples where short is required :—

dūi	nīsāṇā	būjhāvai	pūjjaṁtai
दूइ	नीसाणा	बूझावइ	पूज्जंतइ

(b) SHORT FOR LONG

Examples of short written in MSS where long is required :—

kisū	kaṁdoī	gahiu	guṇataṇū
किसुं	कंदोई	गहिउ	गुणतणुं
ghaṇū	chāyū	jāi	jāī
घणुं	छायुं	जाइ	जाई
jāṇū	joī	tilakhhū	tu tū
जाणुं	जोईं	तिलखुं	तु तुं
dii	diī	dhari	dhūriu
दिइ	दिइं	धरि	धूरिउ
naccāviu	payāsiu	pahilū	pahutu
नच्चाविउ	पयासिउ	पहिलु	पहुतु
pūṭhi	mārīī	vadhāvii	viṣaya-taṇū
पूठि	मारिइं	वधाविइं	विषय-तणुं
hū	hūū		
हुं	हुउं		

In all these cases if we substitute the following earlier forms respectively, the metrical need is satisfied, viz. :—

kisaū	kaṁdoia	gahiau	guṇataṇaū
किसउं	कंदोइअ	गहिअउ	गुणतणउं

ghaṇaū	chāiu	jāyai	jāyaī
घणउँ	छाइउ	जायइ	जायइँ
jāṇaū	joyaī	tilakhaū	tuu
जाणउँ	जोयइँ	तिलखउँ	तुउ
diai	diaī	dharia	dhūriau
दिअइ	दिअइँ	धरिअ	धूरिअउ
naccāviau	payāsiau	pahilaū	pahutau
नच्चाविअउ	पयासिअउ	पहिलउँ	पहुतउ
pūṭhii	māriaī	vadhāviaī	viṣayataṇaū
पूठिइ	मारिअइँ	वधाविअइँ	विषयतणउँ
huū	hūaū		
हुउँ	हूअउँ		

This leads us to think that probably the actual pronunciation required to be represented in writing, belonged to a stage between the above two, and was long; but as the traditional orthography was inadequate to represent its phonetic value exactly, characters represent its phonetic value exactly, characters representing the phonetic near-equivalents were used. Hence the anomaly.

(c) Other cases of VOWEL-SUBSTITUTION :—

-i- for -a- :	sāsaṇidevi सासणिदेवि	(sāsaṇadevi) सासणदेवि
-e- for -i- :	jeṇa-gāyaṇa जेण-गायण	(jiṇa-gāyaṇa) जिण-गायण
	dhare (dhari) धरे धरि	lahaṁte (lahaṁti) लहंते लहंति
	karase (karasi) करसे करसि	divase (divasi) दिवसे दिवसि
	dhure (dhuri) धुरे धुरि	paṁce (paṁcai) पंचे पंचइ
	race (racai) रचे रचइ	raṁjivae (raṁjivai) रंजिवए रंजिवइ
	vayaṇe (vayaṇi) वयणे वयणि	
-o- for -u- :	raso (rasu) रसो रसु	

2.8 NASALISATION

a) Omission of the nasal dot. Examples :—

chaḍai (chaṁḍai)	pūchaṁtā (pūchaṁtā	hau (haũ)
छडइ छंडइ	पूछंता पूछंतां	हउ हउं

b) Uncertainty of the place of the nasa :—kāī कांइ

Also cf under Morphology, forms of Neuter Singular with the ending -u, and present Indicative 3rd Person Plural with or without anusvāra.

c) The final -i (इ) unattached to a consonant, had a tendency to be written as -ī (ई).

The fact of the ommission of the nasal do t where it is historically justified, is indicative of a very weak nature of nasalisation or of dialectal difference in pronunciation.

On the other hand, numerous words ending in a post-vocalic -i (e.g. Extended Instrumental, and Present I ndicative 3rd Person Plural forms) were nasalised on the final syllable. On the analogy of these words, the scribes seem to have inserted the nasal dot over the final -ī of other forms also, even when there was no historical justification for it [4].

2.9 YA-S'RUTI AND VA-S'RUTI

1. Examples of va-s'ruti being rare to our period. are not observed in our texts.
2. Ā ya-s'ruti.

All examples under 2.7.1) above-lengthening before-ya are examples of ya-s'ruti.

this is a most common phenomenon met with in the texts of our period. Hundreds of examples are strewn over each of our poems. Hence they are not separately listed.[5]

2.10 CONSONANT SUBSTITUTION

a) Generally ṣ- (ष) appears to stand in place of kha- (ख). We have amended it in our critical text wherever necessary.

b) -ya for -i . Examples :—

pāṇīya	puhavīyā	bhamaya	
पाणीय	पुहवीयं	भमय	
mahīya	yaṇa (iṇi)	samarīya	hīyaḍaya
महीय	यण इणि	समरीय	हीयडय

c) -ya for -ja . Examples :—

yama yama (jama jama)
यम यम जम जम

d) -ṅg for -n . Examples :—

ṅgaśćala (naścala)
ङश्चल नश्चल

e) -ñ for -n . Examples :—

ñara (for nara)
ञर नर

f) -ś for -s . Examples :—

śarisava (sarisava)
शरिसव सरिसव

VARIANTS

2.11 : An analysis of the different variants in our MSS also, confirms the trends disclosed by the Orthography.

III. METRICAL CHANGES[1]

3.1 To meet metrical exigencies, the authors were either forced to use archaic words and forms or had to resort to the introduction of a slight change now and then, in the current form of words. This was done when there was a discrepancy between the actual and required quantity; or, when there was a slight phonetic difference between the two words required to be rhymed. The change resulted into one of quantity or slight distortion of form of the original word. Such metrical changes were at times directly shown by changed spelling, but at others the traditional spelling was preserved, and the metrial distortion was to be surmised from actual recitation only. In our critically constituted text, in all cases of metrical discrepancy of quantity, the original spelling has been left undisturbed, and the required metrical quantity is indicated, when convenient, by supplying the diacritical marks '-' and '˘' for long and short respectively, over the discrepant syllable.

3.2 The following are the type of metrical changes observed in our texts :—

I—A light syllable is made heavy by

- a) Lengthening
  1. Shown in the MS
  2. Not shown in the MS
- b) Strengthening
- c) Gemination

II—A heavy syllable is made light by

- a) Shortening
  1. Shown in the MS
  2. Not shown in the MS.
- b) Change of anusvāra into nasalisation.

III—Use of archaic forms necessitated by rhyme or metrical quantity.

Some of the examples observed in our texts are detailed below :—

3.3 a) Light syllable made heavy by lengthening.

i) Shown in the MSS

kahā कहा	kāī काईं	dharei धरेई	paṇamei पणमेई
pāmei पामेई	bhāṇū भाणू	baṁdhīya बंधीय	vakkhāṇii वक्खाणीइ
varīsa वरीस	vasahīya वसहीय	vivarei विवरेई	vivasāī विवसाई
samarīya समरीय	samarei समरेई	hīyālī हीयाली	

ii) Not shown in the Mss

ajāṇa अजाण	ati अति	anaṁta अनंत	abūya अबूय
ujhāhiṇau उझाहीणउ	upagāra उपगार	upanna उपन्न	upāī उपाईं
kacau कचउ	kaṭhora कठोर	kalikāla कलिकाल	kahā कहा
kahi कहि	koi कोइ	krodha क्रोध	gamāra गमार
guṇavaṁta गुणवंत	gūjha गूझ	carīya चरीय	cāliyau चालियउ
cora चोर	caṁcala- चंचल-	chehu छेहु	jiṇihi जिणिहि
jou जोउ	jhūjha झूझ	ḍulīya डुलीय	taruṇi तरुणि
dasarathaha दसरथह	diddhau दिद्धउ	duriyahā दुरियहं	dhari धरि
dhou धोउ	na न	niya- निय	nehu नेहु
para-kajū पर-कजू	pāṭi पाटि	pātrīsaī पांत्रीसइं	bahūa बहूअ
bihū विहुं	bhitari भितरि	madu मदु	mana मन
marayāda मरयाद	liddhau लिद्धउ	līṇa लीण	loka लोक
vakhāṇa वखाण	virodha विरोध	visa विस	visāla विसाल

s'yoka स्योक	saī सइ	sau सउ	sacau सचउ	
sahi सहि	sahui सहुइ	sahūa सहूअ	suraṁgi सुरंगि	
haṭhavāda हठवाद	hīṇa हीण	huā हुआ	hūa हूअ	hūu हूउ

b) Light syllable made heavy by strengthening. Examples :—

cammamae चम्ममए	tullae तुल्लए	dhārae धारए	bullae बुल्लए
loe लोए	vārae वारए	heva हेव	

c) Light syllable made heavy by gemination of the immediately following nasal ; e.g.

aṁnai अंनइ	sammeyasihara सम्मेय सिहर	sammosaraṇa सम्मोसरण

3·4 Heavy syllable made light :

a) by shortening

i) shown in the MSS. Examples : visa (vīsa)

ii) not shown by the MSS and hence, shown in the critical text diacritically marked '˘' : = light Examples :—

aḍhāī अढाई	anukrami अनुक्रमि	amhi अम्हि	amhe अम्हे
ariṭṭhanemi अरिट्ठनेमि	āropi आरोपी	āsaṇavaṭṭa आसणवट्ट	
āsarāja आसराज	āheḍau आहेडउ	uppajjai उप्पज्जइ	ūtārisu ऊतारिसु
eku एकु	egavīsa एगवीस	evaḍau एवडउ	ehu एहु
karase करसे	kāī काइँ	kāpaḍī कापडी	kīrati कीरति
koi कोइ	koī कोई	koīyai कोईयइ	khoṇī खोणी
guruyāī गुरुयाइँ	gūjarāta गूजरात	cauvīsa चउवीस	cūnaḍīe चूनडीए
jāṇiya जाणिय	jūya जूय	jeṇa- जेण॰	joyaṁtu जोयंतु

tIratha	tiham	teha	tene
तीरथ	तीहँ	तेह	तेहँ
toI	thiyām	divase	dīvāyaṇi
तोई	थियाँ	दिवसे	दीवायणि
divāliyaham	dūtI	dhamma	dhare
दीवालियहँ	दूती	धम्म	धरे
dhure	dhūya	dhūrati	nārI
धुरे	धूय	धूरति	नारी
nIsāṇa	paḍikkamtā	paṇameI	pūjjamtai
नीसाण	पडिक्कंता	पणमेई	पूज्जंतइ
pamce	pamcottara	būjhāvai	bhaṇai
पंचे	पंचोत्तर	बूझावइ	भणइ
bharūacchi	maggi	macchalI	melāvai
भरूअच्छि	मग्गि	मच्छली	मेलावइ
race	ramjivae	raso	rāu
रचे	रंजिवए	रसो	राउ
riddhi	lahamte	lādūim	lihāvau
रिद्धि	लहंते	लाडूइँ	लीहावउ
lekhsālā	vaḍḍā	vayaṇe	visotera
लेखसाला	वड्डा	वयणे	विसोतेर
vIsala	sacchohem	samareI	sahI
वीसल	सच्छोहें	समरेई	सही
sācau	sātasaim	samkhyā	sūripada
साचउ	सातसइँ	संख्या	सूरिपद
hemasūri	hūu		
हेमसूरि	हूउ		

b) by ommission of a syllable : e. g. tihuṇapāla Ku 40.1
तिहुणपाल

c) by samdhi : e. g. thiaṇasaravi (thia+aṇasaravi)
थिअणसरवि थिअ+अणसरवि

d) by change of anusvāra into nasalisation Examples :—

ahamkāra	kumbha	mamḍalika	hIrāṇamda
अहँकार	कुँभ	मँडलिक	हीरणँद
raṇa-ramgi	samghapati	samgha-raksaṇa	samghi
रण-रँगि	सँघपति	सँघ-रक्षण	सँघि

saṁsāra	settuṁja
संसार	सेत्तुंज

3.5 Use of archaic forms to suit metrical quantity or rhyme.

i) at the end of a pāda : Examples :—

Karesi	paṇamei	pāmei	bolāvesi
करेसि	पणमेइ	पामेई	बोलावेसि
rāso	nivāso	viogo	applo
रासो	निवासो	विग्रोगो	अप्पीग्रो
thapplo	bhamaṁti	saṁti	ṭalaṁti
थप्पीग्रो	भमंति	संति	टलंति
phalaṁti	vasaṁti	gāyaṁti	pāṁti
फलंति	वसंति	गायंति	पामति
vatthupālaṁ	visālaṁ	lahaṁti	varṇaṁti
वत्थुपालं	विसालं	लहंति	वर्णंति
raṁgeṇaṁ	caṁgeṇaṁ	dātāraṁ	kattāraṁ
रंगेणं	चंगेणं	दातारं	कत्तारं
caritta	jatta	evaṁkārai	vivahappari
चरित्त	जत्त	एवंकारइ	विवहप्परि
uppari	nāso	vināso	vicāro
उप्परि	नासो	विणासो	विचारो
ācāro	dharei	vivarei	karaṁti
ग्राचारो	धरेई	विवरेई	करंति
jaṁti	cālaṁti	bullaṁti	bhījaṁti
जंति	चालंति	बुल्लंति	भीजंति
lagga	magga	jaraṁti	kahaṁti
लग्ग	मग्ग	जरंति	कहंति
mūkaṁti	vistāraṁti	huṁti	viṇasaṁti
मूकंति	विस्तारंति	हुंति	विणसंति
tullae	bullae	dhārae	vārae
तुल्लए	बुल्लए	धारए	वारए

ii) in the body of a pāda : Examples :—

cammamae

चम्ममए

REFERENCES

CHAPTER II

[1]cf Bhāyāṇi & Muni Jinavijaya : Saṁdes'a - Rāsaka, Introduction : Orthography, Pages 2-7.

also Bhāyāṇi : Pauma-cariu, Introduction (Vol. I), section on Orthography.

[2]ibid.

[3]cf Dave Pages 14-16

[4]cf Tessitori art. 28.

also Bhāyāṇi : Saṁdes'a-Rāsaka, Pages 5-6.

CHAPTER III

[1]Bhāyāṇi : Saṁdes'a-Rāsaka, Pages 7-8.

-do- : Section on Metrical Changes in Introduction to 'Pauma Cariu.'

कवि-देपाल-कृत

स्थूलीभद्र-काक

(रचना सं० १४९१ वि० पूर्व)

[ए॰] भले भलेरी अक्षरहं[1] बावन्नहं[2] धुरि[3] एह ।
आगलि मींडउं दस-गुणइं[4] अंकतणी परि एह ॥ १
गुरुआ अंकतणी परि एह[†] ॥

[॥] गुरि[5] गुरुयाइं दूइ[6] लीहडीय गुण-पत्थार[7] विसाल ।
थूलिभद्द[8]-मुणिवइ-चरिउ[9] कहइ[10] सुकवि देपाल ॥ २

[क] कमल-नयण वर-नर-रयण रूपि[11] मयण-अवतार[12] ।
कामिणि पूछइ "कांइ प्रिय![13] लीधउ संजम-भार[14]? ॥" ३

[ख] "खणि-खणि त्रूटइ[15] आउ घणि जीविय जुव्वण[16] जाइ ।
खामोदरि![17] मनि[18] अम्हतणइ[19] इंणि[20] गुणि[21] दीख सुहाइ ॥ ४
सुंदरि! इंणि गुणि दीख सुहाइ[†] ॥"

[ग] "गहिला बोल न बोलीइ[22] ए थूलिभद्द! अवधारि ।
गारिहत्थ[23]-धम्मह[24] समउ धम्म न[25] इणि संसारि ॥ ५
[गुरुआ॰]

[घ] "घरि बइठां[26] जं जंपीइ[27] ए तं परमत्थ म जाणि ।
घारीतां विसया-विसिहिं सील[28]-अमी निरवाणि ॥" ६
[सुंदरि॰]

---

1 B आखरह । 2 B बावना । 3 B धरि देह । 4 A गुणुं । † This Line does not appear in C । 5 B गुरय । 6 B डुइ । 7 B प्रस्तार । 8 A थूलभद्द । 9 B मणिवर-चरिय । 10 B कह । 11 B रूप । 12 B अवतारु । 13 B काइ प्रीय । 14 B भारु । 15 B खणि ख[णि] खूट आउ । 16 B यौवन । 17 A वामोदरि; B खमोवरि । 18 A मुनि । 19 B अमृततणइ । 20 A इण । 21 B गणि । † This Line does not appear in C । 22 A बोलीजइं । 23 B गारहद्द । 24 B ध्रमह । 25 B नयण । 26 A बिइठां । 27 A जंपिय । 28 A सीयल । [illegible]

[ङ] “ङश्चल[1]-मन भरथेसरहिं[2] आपइं आप जोयंतु ।
ना(ङा)ण[3] ऊपनउं[4] सीलविण साचु[5] कि जूठउं[6] कंतु[7] ? ॥” ७
[गुरुआ०]

[च] “चक्राहिव भरतेसरिहिं[8] जिणी परि पामीय[9] सिद्धि ।
चालंतां तिणि पगथीयइं[10] समउ अनेरउ[11] मुद्धि[12] ? ॥” ८
[गोरी०]

[छ] “छण म करिसि वर वीनवउं[13] आवी जात विरामि ! ।
छाया-तरुयर मूकि[14] प्रिय ! हुंउं किम होइसु सामि ? ॥” ९
[गुरुआ०]

[ज] “जर[15]-†रक्खसि[16] जव आविसिइ ए तव नासेसिइ[17] नेहु[18] ।
जाणपणउं[19] तां[20] जाणि-[य]ए[21] जब लगि[22] जुव्वण[23] एह ॥” १०
[गोरी०]

[झ] “झलहलंत कंचन-रयण हउं[24] नवि मागउं देव ।
झाण-मिसिइं[25] पाखंड प्रिय तुं म न*[26]मांडिस[27] हेव[28] ॥” ११
[गुरुआ०]

[ञ] “ञर निरतुं[29] तइं बोलीउं आप-सरीखउं मुद्धि[30] ।
न्या(ञा)इंतउ[31] तुम्ह कुलतणीय †पुहविइं[32] एह प्रसिद्धि ॥” १२
[गोरी०]

---

1 B निश्चल । 2 B भरथेसर । 3 B ज्ञान । 4 A ऊपन्नउं । 5 B साचउं । 6 B जूठं । 7 B कहंतु । 8 B भरथेसरहं । 9 A पामी । 10 B पगथीहं । 11 B अनेरु । 12 B मुधि । †† Not found in C । 13 B विनवउं । 14 B तइं तजीअ । 15 A रुक्खसि । 16 B जररकस । 17 B नासेसि । 18 B सुनेह । 19 B जाणपणुं । 20 A तां । 21 A जाणिय । 22 A जगि । 23 B यौवन । 24 B हुं । 25 A मसिइं । 26 A खंडसि । 27 B मडिस । 28 B देव । 29 A जरती । 30 B मुधि । 31 B ज्ञाइं कुलघर तुम्हतणा ए । 32 A पुहवइ ; B पहविइं ।

[ट] “ टगमग जोइसि[1] तुं जि प्रिय रहि-तु[3] च्यारइ मास ।
टालेविणु[4] सवि आखडीय पूरिस निज[5]-मन-आस[6] ॥” १३

[गुरुआ०]

[ठ] “ ठग-विद्या लागइ[7] नहींय सुणि सुणि सुंदरि सारु[8] ।
*ठाकुर[9] जिण बलवंत अम्ह[10] महा-मंत्र-नवकारु ॥” १४

[गोरी०]

[ड] “ डरु[11] छंडवि बहु बरव-धरे[12] सील ऑरोपि[13] सु जाम ।
डाह्मि तां सवि[14] छाजिसिइं[15] मयण[16] न[17] जागइं जाम ॥” १५

[गुरुआ०]

[ढ] “ ढणहण[18] रोसिइं बापडीय मयण-घरिणि[19] रति-प्रीति ।
ढालिसु[20] अंग अनंगतणां मांडिसु[21] अभिनव प्रीति ॥” १६

[गोरी०]

[ण] “ णव-णव[22] जोवणि[23] इणपरे[24] नंदिसेण-मुणिराउ ।
ना(णा)संतउ छूटउ नहींय कंत विमासण-ठाउ ॥” १७

[गुरुआ०]

[त] “ तस प्रतिबोधतणी सकति तउं नवि जाण गमारि[25] ।
तारंतउ दस-दस दिवसे[26] पहुतु पइलइ पारि ॥” १८

[गोरी०]

---

1 B जोइसु । 2 B रहण । 3 B रहिया । 4 B टालेविण । 5 B जम । 6 B मनि आसु । 7 B नवि लागसिइ ए । 8 A सार । 9 A ठकुर; B ठाकर । 10 B मनमहि अम्हतणइ ए । 11 A डर । 12 B बल धरवि । 13 B अरोपिउं । 14 B लगइ । 15 B छाजिइंसिइ ए । 16 A मयन । 17 B नवि । 18 B ढण रोइसि । 19 A घरणि । 20 B ढालिस । 21 B माडिस । 22 B नवनव । 23 B यौवन । 24 B ईणपरि । 25 B हुंती इणि संसारि । 26 B दिवसि ।

* N. B. Both MSS A and B are incomplete. MS A gives the text from 1 to 18, while the MS B gives the text from stanza 24 to 36 (incl.). Hence no variants are noted for stanzas 19 to 23 (incl.).

[थ] "थवणी - मोसउ म करि प्रिय मोरउं मन तूं हाथि ।
थाली परिसिउं परिहरवि वलगि म बाउलि बाथि ॥" १९
[गुरुआ०]

[द] "दो-दह (दह-दो)-सट्ठि कला-गुणहं जाणंती काइं भूल ! ।
दाखि न ! लगइ छ(?छं-)डइ कवणु रयण-पंच बहु-मूल ॥" २०
[गोरी०]

[ध] "धरम - धूंरति तूं धूरिउ बोल अनेरा बोल ।
धात कि सातइ पालठीय ? प्रिय पालटीउ नटोल ॥" २१
[गुरुआ०]

[न] "नव - नव परि नच्चाविउ जिणी हउ (?-उं) बार वरीस ।
नाद ऊतारिसु तस मयण सिरि नीजामिसु रीस ॥" २२
[गोरी०]

[प] "पहिलइ दीसि पयासिउ प्रिय तइं प्रेम अबाहु ।
पाछइ पुण पालसि नहींथि गुरुया एह विचारु ॥" २३
[गुरुआ०]

[फ] "फल माणउं संजमतणउं मइं पामिउं गुरु-पासि ।
फार करी केलवि[1] घरणि तुं वातडी[2] म विणासि ॥" २४
[सुंदरि०†]

[ब] "बहु बोलंतां[3] लाजीय[4] ए बीजा लोकह[5] माहि ।
बार - कोडि - कंचन - घणीय[6] तुं[7] वातडीय[8] मवाहि ॥" २५
[सामी०]

---

1 C नेह । 2 C वात । † The endings 'सुंदरि', 'सामि', 'गोरी', etc. in stanzas 24 to 34, do not appear in A. 3 C बोलंते । 4 A लाजिय । 5 C माणुस । 6 C घणि । 7 C मइं । 8 A वातडी ।

[भ] “भमरि भली परि लिद्ध रसो सो[1] संवच्छर[2] बार ।
भागउ[3] भ्रमु[4] विषयातणउ कामिणि काइं संभारि[5] ?” ॥ २६
[गोरी०]

[म] “मरमु[6] न बोलउं अम्हि किमइ[7] पणि[8] प्रिय बोलावेसि ।
माया-मंदिर[9] अम्हतणीय तुं[10] सीखडी करेसि ॥” २७
[सामी०]

[य] “यम यम जण घण[11] सांसहियइ तिम तिम वींटइ[12] वाउ ।
याचक[13]-नाचण-गायणहं[14] सयलहं[15] इक्क[16] सहाउ ॥” २८
[सुंदरि]

[र] “रवि-तलि कोइ[17] न दिट्ठु[18] मइं रहइ[19] जु विषय-विहीणु[20] ।
राउत-वट दस-वीस दिण पछइ पयासइ दीणु[21] ॥” २९
[सामी०]

[ल] “लवतां जीमइं लाडकीय[22] कांई कहइ न कोइ ।
लाज-कुल[23] तुह घरतणीय इम बोलइ[24] सहु कोइ ॥” ३०
[गोरी०]

[व] “वर मइं विरूअउ[25] बोलीयउ[26] तुं कसवट्टा-काजि ।
वारू राउत तुझ[27] समउ[28] अवर न जिणवर-राजि ॥” ३१
[मुनि०]

---

1 C सो जि । 2 A संवत्सर । 3 C भागु । 4 A भ्रम । 5 C संभार । 6 A मरम । 7 C किमए । 8 A पण । 9 C माया अम्ह मंदिरि वसइ ए । 10 C तउं । 11 C जिम जिम जणु घणु संसह । 12 C वीटइ । 13 C याचका । 14 A गायणह । 15 C सविहउ । 16 C एकु । 17 C तेउ । 18 A दिट्ठ । 19 C अच्छउ । 20 A विहीण । 21 A दीण । 22 A लाडकिय । 23 C लाजिम अप्पह कुलतणीय । 24 C ते सर्वत्र म जोइ । 25 A वरुउं । 26 A बोलिउ । 27 C तूं । 28 C जमलि ।

[श] "शरिसव[1]-पइहुइं[2] थोडिलउ विषयतणुं सुख हेलि ।
शामवन्न[3] मुंख म न[4] करसे अम्ह-वयणे[5] तं[6] मेल्हि ॥" ३२
[धार्मिकि०]

[ष] "खमि खमि प्रियपसाउ करि[7] मइ[8] कीधउ[9] अपराधु ।
खार-समुद्रिहिं बूडतीय तुं[10] अवलंबणु[11] लाधु ॥" ३३
[सामी०]

[स] "सचराचरि जयवंतु[12] जगि थूलभद्दु[13] मुनिराउ ।
सालि-दालि-घृत-भोजनिहिं मयण भग्गु[14] भडिवाउ ॥" ३४
[सामी०]

[ह] "हरखिहिं जासु[15] थि[अ] अणुसरवि[16] कोसवेस संमत्त[17] ।
हाव-भाव सवि परिहरवि सीलु[18] सुदृढु[19] किउ[20] चित्ति[21] ॥" ३५

[क्ष] "क्षमापाल भूपाल तिहिं[22] रंजिय[23] इंद-नरिंद[24] ।
क्षांतिहिं कवि देपालु[25] भणइ सयल[26]-संघ-आणंद ॥" ३६

॥ इति थूलभद्द-काक समाप्तः[27] ॥ छ ॥ सं० १४९१ वर्षे
मा० व० ७ दिने झांइआ लक्षि(लिखि)तं श्रा० सल्ही योग्यः ॥

1 A शरसिव । 2 C सरिसव । 3 C साम वयणु । 4 C राखे करिसो । 5 C वयणु । 6 A ते । 7 C करी । 8 A मिइं । 9 C किउ बहु । 10 C मइं । 11 A अवलंबण । 12 A जयवंत । 13 A थूलिभद्द । 14 A भग्ग । 15 C वासु । 16 A यणसरवि । 17 C संमतु । 18 A सील । 19 A सुदृढ । 20 A किय । 21 A चित्त । 22 C तहि । 23 C रंजिउं । 24 C नरिंदु । 25 A देपाल । 26 C सयलु । 27 C इति थूलिभद्द-काक समाप्तः ॥

देवप्रभगणि-विरचित
कुमारपालदेव-रास

(रचना वि० सं० १५ वीं शती उत्तरभाग ?)

पढम जिणिंदह नमीय पाय अनु[1] वीरह सामी ।
गोयम-पमुह जि सूरिराय मुणि सिद्धिहिं[2] गामी ॥ १
समरवि सरसति कवडि जक्ख वर देवि अंबाई ।
कुमर-नरिंदह तणउ रासु[3] पभणउं[4] सुहदाई ॥ २

॥ वस्तु ॥

चच्च-नंदन चच्च नंदन,
सुणीइ गुणह संपन्न ।
पाहिणिदेवि-उअरि धरिउ मोढ-वंसि उपन्न ।
पुप्फ-वृष्टि सुरवइ करइ जास जनमि उवतार ।
"चंगदेव चिर जीविजिउ[5] जिण[6]-सासणि साधार ॥" ३
बाल-कालि संजम लियउ गुरु-विनय करंता ।
हेमसूरि गुरु नाम दिन्न जगि जस-जयवंता ॥ ४
मति थोडी गुणतणी रासि हउं कहवि न जाणउं ।
हेमसूरि-गुरुतणउ चरित किम करीअ वखाणउं ॥ ५
मेरु-खडी फरिसियइ[7] जाव मसि कीजइ सायर ।
अंत न लाभइ गुणह तणउ[8] जिम चंद-दिवायर ॥ ६
पहिलउं धरीइ धज-पताक गिरि-मेरु-समाणा ।
कुमर-विहारह करउ भगति सवि मंडलिक[9] राणा ॥ ७

---

1 A अनइ । 2 A गामीय । 3 A रास । 4 B पभणूं । 5 A जीविउ । 6 B जिणि । 7 A फरसिय । 8 B तणु । 9 B मंगलकरणो ।

सोवंन-थंभे[1] पूतली मइं मयगल दीठा ।
संभलि कुमर-नरिंद राउ[2] जिन-पंडित बइठा ॥ ८

रायहं कुमर[3]-नरिंद-राय हेमसूरि बूझावइ ।
आहेडउ वारिउ सयल-देसि राउ[4] धम्म करावइ ॥ ९

अरिट्ठनेमि जिम कुमरपालि डांगरउ[5] दिवारिउ ।
छाली बोकड करइ वात गाडरइ[6] वधावउ ॥ १०

ससला नाचइं[7] रुलियभरे "अजरामर हूआ" ।
लहिया दहिया करइं आलि पारेवइ सहीआ ॥ ११

भंइसा अनइ[8] हरिण रोझ सूयर अनु[9] संबर ।
चीत्रा कुमर-नरिंद-राजि रंगि नाचइं तीतर ॥ १२

जू अन मांकुण[10] लीख कोइ किमहइ[11] नवि मारइ ।
हरिणा हरिणी[12] करइं केलि सुखि[13] हेमसूरि वारइ ॥ १३

लावां लवइं[14] पंजरइ[15] थियां सुखि[16] अच्छइं[17] भूतलि ।
सूडा[18] नवि पंजरइ थियां पुण नाचइं सीतलि ॥ १४

काबरि अन्नइ भणइ "सांभलि तउ[19] सारइ" ।
"पाणीमाहि जि मच्छली[20] ए लोधा नवि मारइ" ॥ १५

सारसरि सरि हांस लवइ मोरडीअ वधावइं ।
"अखइय[21] होजे कुमारपाल अम्ह मरण[22] न आवइं" ॥ १६

---

1 B खंभे । 2 B राय । 3 A कुमुर । 4 A राय । 5 B डांगरु दवारइ । 6 A गाडरि वधावइं । 7 B नाचइ । 8 B भइंसा अनइ । 9 A अनइ । 10 B मांकण लोक । 11 A कहवि न । 12 B हरणि । 13 A सखि । 14 A लवइ । 15 B पंजर । 16 A सखि । 17 A अछइं । 18 B सूइंडां । 19 B तूं । 20 A मछली । 21 A अक्खइं । 22 B मरिणु ।

काग सरप अनइ[1] सुणह घाउ कोइ नवि घालइ ।
“न मरउं[2] कुमर-नरिंद-राजि सुखि[3] हीयडउं[4] माचइ” ॥ १७

कंटेसरि चामंड भणइ सांभलि[5] तउं साउगि ।
छंडि न पडणह[6] तणीय वात[7] अछि भइया[8] सावगि ॥ १८

कंटेसरि आपणइ चित्ति थाकी[9] आलोची ।
“हेमसूरि-सरिसउ किसउ रोसु[10] जेह[11] न सकउं[12] पहुंची” ॥ १९

वालीनाहह करहडा[13] ए बे पडणि पडंता ।
छंडि न आमिख तणी आस अछि बाकुल खंता ॥ २०

वालीनाहह[14] दियउ[15] गाम लीहावउ[16] वहीए ।
मांडइं[17] लाडूइं[18] करउ भगति अनइं[19] ईडरीए ॥ २१

पारधि-जीवन पोसीयए[20] बहु-पावह जोगो[21] ।
पारधि खेलत दसरथह[22] हूउ पुत्र-विओगो[23] ॥ २२

कुमर-नरेसर निय-रज्जि आहेडउ वारइं ।
जलचर थलचर खचर जाव इह कोइ न मारइं ॥ २३

॥ वस्तु ॥

पडणि[24] टालिय पडणि टालिय, जीव-संघार ।
सूअर संबर रोझ तहिं फिरइं जेह[25] जिम मणह भावइं[26] ।
दहीआ तीतर सालहिय कच्छ मच्छ नहु मरण आवइं ॥
छाली-बोकड-गाडरहं कोइ न घालइ घाउ ।
राजु करइं जां मेइणिहिं[27] कुमरउ[28] रायहं राउ ॥ २४

---

1 B सरप सुणहडा । 2 B मरुं । 3 A सखि । 4 B हीडउं वुलणइ । 5 B सांभलि असाउगि । 6 B पडणां । 7 B टाप । 8 B भइआं । 9 B थाउकी । 10 A रोस । 11 B जस । 12 B न सकुं । 13 B घाडा । 14 A वालीनाह । 15 A दिउ । 16 B लेहावउ । 17 B खंडइ । 18 B लहुय । 19 B अंतरइ । 20 A पोसिए । 21 B जोगु । 22 B दसरथ । 23 A विओग; B वियोगु । 24 B पट्टणि । 25 B जीह । 26 A भावहिइ । 27 A मेअणिहि । 28 B कुमारपाल ।

जूअ-वसणि हूउ नल-नरिंद-दमयंति-विओगु[1] ।
अडवि भमंतां बार वरिस पांडव-मनि सोगु[2] ॥ २५

देखी दूखण जूअतणाउं नवि खेलइं सारि ।
जूआरी नवि जूय रमइं नवि बोलइं 'मारि ॥' २६

मंस-वसणि सोदास[3] राय पामिउ[4] दुह-सेणीय ।
दीठी नरगह तणीय भूमि नरवइ पुण सेणिय ॥ २७

आमिख-भोयणतणइ दंडि बत्तीस विहार ।
राय करावइ[5] कुमुरपाल जगि तिहूअण-सार ॥ २८

दूषणि[6] मदिरा-पानतणइ जायव[7]-कुल-नासो ।
करीय[8] दीवायणि दुट्ठ-देवि बारवइ-विणासो ॥ २९

रायादेसइं नीच सवे हिव मदिरा मेल्हइं[9] ।
मतवाला नवि मदु[10] करइं जूय भुलीय[11] न खेलइं ॥ ३०

गणिया[12]-गमणु[13] निवारिउं ए नरवइ[14] निय-राजि ।
छंडवि वेशा-वसण लोग लागा सवि काजि ॥ ३१

वेशा कीधी माइ-सरिस[15] तइं[16] कुमरउ राय ।
तां पुण पूजइं जिणह मुत्ति वंदइं गुरु-पाय ॥ ३२

वेशा-वसणिइं गमइ अरथ जो पुरिस अहन्नउ ।
पाछइ झूरइ मनह माहि जिम वणिउ[17] कयन्नउ ॥ ३३

चोरह जणणी इम भणइ "ए सांभलि वछ वात" ।
"निश्चइं जीवी[18] जाइसि[19] ए जइ पाडिसि खात" ॥ ३४

---

1 A विओग । 2 A सोग । 3 B सोदासि राइ । 4 B पामिय । 5 B कराविय । 6 A दूखण । 7 A जाइव । 8 A किरिउं । 9 A मेल्हंइ । 10 A मधु । 11 A भूंभली । 12 B गणिका । 13 A गमण । 14 B नरपति नइ । 15 B सइय । 16 B तीहि । 17 A वणीय । 18 B जीवडउ । 19 B जाइसइ ।

दीसइ चोर न देस-माहि जिम सूसमि[1] रंकु ।
घरि ऊघाडे[2] बार[3] लोग[4] हिव सूउ निसंकु[5] ।। ३५
परस्त्री-दोसिहिं[6] रावणइ[7] दिउं नरगि[8] पीआंणउ[9] ।
दसरथ-नंदणि रामदेवि किउं अकह[10] कहाणउं[11] ।। ३६
निय-निय मंदिरि भणइं नारी "सांभलि भरतार" ।
"नारि पियारिय[12] जोअतउ हिव जाणिसि[13] सार" ।। ३७
रंगिहिं[14] घरणी भणइ "नाह ! सुणि[15] धम्म-विचारो ।
मन-सुद्धिहिं[16] हिव करि-न सामि ! पर-स्त्री-परिहारो" ।। ३८

|| वस्तु ||

जूय वारिय, जूय वारिय मंस-संजुत्त ।
सुरा-पाणु[17] नवि जाणीइ[18] वेस-वसण[19] नयणे न दीसइ ।
पारधि[20] जीव न मारिइं[21] चोर कोइ दृष्टिइं न दीसइ[22] ।।
कुमरउ[23] राउ उम्मूलि[24] तउं परस्त्री-नउं परिहार ।
सातइ वसण[25] निवारि[26] करि[27] गहिउ धम्मह भार ।। ३९
पाणिय गालइं तिन्नि वार अणथमीय[28]-करंता ।
कुमर-नरिंदह तणइ राजि सावइ[29] पडिक्कंता ।। ४०
वड्डा सरावग थिया अछइं[30] श्रावक-विधि पालइं ।
धम्मिहि[31] लीणा राति-दिवस सहु[32] पातग[33] टालइं[34] ।। ४१

---

1 B सुसमइ । 2 B घर उघाडइ । 3 B बारणइ; A बारणइ ए । 4 B लोए; A लोक । 5 B निसंक । 6 B दोसह । 7 A रावणएहिं । 8 B नरग । 9 A पीआणुं; B पयाणिउ । 10 B अकहि । 11 B कहाणूं । 12 B नारी पीआरी जोयतओ । 13 B जाणसि । 14 B रंगहिं । 15 B मनि । 16 B मन-सुद्धि । 17 A सुरापान । 18 B जाणीयए । 19 B वसणिहि न । 20 A पारिधि । 21 B मारीय ए । 22 A दीसइं । 23 B राय । 24 B उमूलतउ । 25 B वसणि । 26 B निवार । 27 B करी । 28 A अणत्थमिय । 29 B सविइ । 30 B अच्छइं । 31 A धम्महिं । 32 B सवे । 33 B पातग ते । 34 B टालइ ।

बहिनडली[1] बंधव भणइ "मझ कउतिगु[2] भावइं ।
हेमसूरि-गुरुतणउ बोध अह्म भलउ सुहावइं" ॥ ४२
कुमर-विहार वंदावि चालि जिण राय कराविय ।
अणहिलवाडउं कुमरपालि तिल[3]-तिल मंडाविय ॥ ४३
सोवन-थंभे पूतली ए आपण जोअंती ।
निरुवम-रूविहि आपणइ तिहुयण[4]-मोहंती ॥ ४४
हीरे माणिक्य[5]-चूनडीए पाथर-खंड जडिया ।
निम्मल-कंती-बिंब-रासि अइ-निउणे घडिया[6] ॥ ४५
मंतिअ मोकलि देसि देसि बहु संघ मेलावइ[7] ।
धामी बहु आसीस दिइं राउ जात चलावइ[8] ॥ ४६
देस-विदेसह मिलिय संघ पहुतउ गूजरात ।
बाहड[9]-मंत्री वीनवइ "सुणि सामिय[10] ! वात ॥ ४७
चउरा गूडर संघतणा नवि लाभइ पार ।
चालि-न नरवर सुरठ[11] भणी म न लाइ[12] हिव वार" ॥ ४८
दीधउं संघपति तीरथभणी पहिलउं पीआणउं[13] ।
भोली[14]-बुद्धिहिं आपणिए[15] हुं किंपि[16] वखाणउं[17] ॥ ४९

॥ वस्तु ॥

बहूय देसह, बहूय देसह संघ मेलेवि ।
जिण-भत्तिहिं एगमणि[18] भूमिनाहु[19] सेत्रुंजि[20] वचइ[21] ।
गाइं वाइं रलिय[22]-भरी संघ-लोक आणंदि नचइं ॥

1 A बिहनडली । 2 A कउतिग । 3 A तलितलि । 4 A तिहूयण । 5 B माणके । 6 A जडिया । 7 A मलावइं । 8 A चलावइं । 9 B बाहुड । 10 B स्वामिय । 11 B चालि न सुरठ । 12 A लाइसि । 13 B पीआणूं । 14 B बोली बुद्धि । 15 B आपणीए । 16 B कंपि । 17 B वखाणूं । 18 A एगमण । 19 A भूमिनाह । 20 A सेत्रुजि । 21 A चलइं । 22 B रलीय-भरे ।

[1]ठामि ठामि वधाविइं हिव हुइं मंगलचारु ।
अरथहिं वरसइं मेह - जिम दानि मानि [2]सुविचारु ॥ ५०

॥ रोला ॥

सूरिराय सिरि - हेमसूरि जिण - धम्म - धुरीणा ।
समणा समणी सहस - संख [3]मनि [4]समरसि लीणा ॥ ५१
मिलिया सावगतणा लाख [5]धनि धनद - समाणा ।
सावीय वहती सीस - कमलि गुरु - गुरुणी - आणा ॥ ५२
भेरी - भूंगल - ढोल घणां [6]घमघमइं नीसाणा ।
खेला नाचइं [7]रंग - भरे नव - नवा सुजाणा ॥ ५३
धामिणि [8]तरुणि दिइं [9]रासु करि [10]संग्रह आवी ।
मधुरी - वाणिहिं भणइं भास किवि कन्न - सुहावी ॥ ५४
बंदी जय - जयकार करइं कइ दीहर - सादि ।
गायइं [11]गायण सत्त - सरे [12]कवि किंनर - [13]सादि ॥ ५५
चालीय गयघड [14]माल्हती झरती मद - वारि ।
[15]खोणी खणंता तुरय लाख करहा सइं च्यारि ॥ ५६
राउत पायक राज - लोक अनइ मागणहार ।
संख - विवज्जिय मिलिय [16]लोक कोइ जाणइ पार ? ॥ ५७
[17]किं अह चालिउ भरत - राउ ? किं [18]सगर - नरिंदो ? ।
राया संपइ ? दसनभद्द ? किं कन्ह - गोविंदो ? ॥ ५८
किं वा दीसइ नल - [19]नरिंदु ? किं देवह राउ ? ।
[20]भ्रंति उपज्जइ जोयतां नरवइ [21]समुदाउ ॥ ५९

---

1 A ठांमि ठांमि । 2 A सविचार । 3 B मणि । 4 A शमरसि । 5 B घणि । 6 B घुमघुमइं । 7 B रलीय भरे । 8 A तुरुणी । 9 A रास । 10 A सग्रह । 11 A गायण गाइं रंग–भरे । 12 B किन्न । 13 A सादिइं । 14 A चाल्ती । 15 A क्षोणी खणता । 16 B चलिय लोग । 17 B किइ हूं । 18 A सरग । 19 A नरिंद । 20 A भ्रंत्रि । 21 B समदाउ ।

संघपति करतउ गामि गामि जिण - पूज अवारी ।
पहुतउ सेत्रुजि, दिइ दाण रिद्धि गणइ[1] असारी ॥ ६०

देखी हरखी संघवी रिसहेसरु[2] सामी ।
वंदइ पूजइ थुणइ भावि मिलिया सवि धामी ॥ ६१

वंदइ[3] रेवइ - मंडणु[4] जायव - कुल - सारो ।
सीलिहिं[5] सुंदर नाणवंतु सिरि - नेमिकुमारो ॥ ६२

संघ - सहित पहु[6] - पूज करी राउ दाणु[7] दियंतो[8] ।
वाजत[9] गाजत चालियउं[10] हरसिहिं उल्हसंतो[11] ॥ ६३

वीरु[12] जुहारिय वउणथली मंगलपुरि पासो ।
दीव - अजाहरि कोडिनारि पाटणि जिणु[13] पासो ॥ ६४

॥ वस्तु ॥

चडिय भूपति, चडिय भूपति[14] - नाहु सेत्रुजि ।
रिसहेसर पणमीयइ[15] नरय - तिरिय जो दुक्ख वारइ ।
तह उज्जिलि नेमि - जिणु[16] काम - कोह[17] तिहिं स्वामि वारइ ॥
मंगलि[18] पाटणि वउणथलि[19] दीवि[20] अजाहरि देव ।
कोडीयनारि जुहारि करि पाटणि पहुतउ हेव[21] ॥ ६५

1 A गणइं । 2 A रिसहेसर । 3 A मंडिय । 4 A मंडणउ । 5 B शीलइं । 6 A पहूपूज । 7 A दाण । 8 B दियंतु; A दीयंतो । 9 B वाजित्र । 10 A चालिउ । 11 A उल्लसंतो । 12 A वीर । 13 A जिण । 14 A भूपति–नाह । 15 A पणमी अनइ । 16 A नेमि जिण । 17 B क्रोध जो मोहु । 18 B मंगल । 19 A वउणथली । 20 B दीव । 21 A देव ।

In B after Stanza 65, the following extra stanza is recorded, which is obviously an interpolation :–

भणइ कुमरउ भणइ कुमरउ रिसह अवधारि ।
करि जोडी हूं वीनवउं सामि पासि हूं काइ न मागउं ॥
जिहां कुले तिहां नवि उलखिउ तिहां चक्कवइ म देउ ।
सिरि सेत्रुंजइ गिरि–सिहरि वर पंखीउ करेइ ।”

॥ रोला ॥

सांनिधि[1] सासणि देवितणइ संघि कीधी जात ।
पाटणि आवी नारि करइं[2] घरि घरि[3] इम वात ॥ ६६
“ कीधी जं पुण जात अम्हे एहु[4] सामि-पसाउ ।
प्रतपउ कोडि दीवालियहं[5] हेमसूरि[6] - सिउं राउ ” ॥ ६७
कासी कोसल मगध-देस कोसंबी वच्छा ।
मरहठ मालव लाड - देस सोरीपुर कच्छा ॥ ६८
सिंधु सवालख कासमीर कुरु कंति[7] सइंभरि ।
कान्हड-देस कान्हडिय भणइ जाणिय जालंधरि ॥ ६९

॥ वस्तु ॥

मारि वारीय, मारि वारीय देस अड्ढारि ।
देस - विदेसह मेलि करि भविय - लोक जिणि जत्त कारिय ।
चउदसहं चालीसहं[8] राय - विहार किय रिद्धि[9] सारिय[10] ॥
मोगड[11] मूंकी[12] जेण हिव जगि लीधउ जस - वाउ ।
हूउ न होसिइं[13] चिहुयुगे[14] कुमरड[15] - सरिसउ राउ ॥ ७०
त्रिहु भुवणे[16] जसु[17] कीरति[18] लई इणि गूजर - राइं ।
कृत - युग - कय - अवतारि नेव गंजीय[19] कलि[20] - वाइं ॥ ७१
सहियवि भावठि[21] कम्म - दोसि जिम बंभ - चकीसरि ।
देव - भूमि गिइं सिद्ध - चक्क जयसिंह नरीसरि ॥ ७२

---

1 A सानधि । 2 B करइ । 3 B घर । 4 B इह । 5 B दीवालीइं । 6 A गुरु सउ । 7 A कुंती संभरि । 8 B सहस चालिस हिय । 9 B रिद्ध । 10 B सारीय । 11 B गागडु । 12 A जिणि । 13 B होसइ । 14 B जुगलि । 15 A कुमुरड । 16 B भवनि । 17 A जस्स । 18 B कीत्ति । 19 A गंजइ । 20 B कलि-वाइं । 21 B सेवीय भाववि कंम ।

चोलिक[1] - वंसी तिहुणपाल - कुल - अंबर - भाणू ।
विक्रम[2] - वच्छरि बरतत ए एगार नवाणूं ॥ ७३

पाटि बइठउ कुमरपाल बलि भीम - समाणउ ।
मंडइ रण - रंगि[3] जासुतणइ कोइ राउ न राणउ ॥ ७४

मेरु ठामह न चलइ जाव जां चंद - दिवायर ।
सेष - नागु जां धरइ भूमि जां सातइं[4] सायर ॥ ७५

धम्म[5] - विसउ जां जगहमाहि धूंय[6] - निश्चल होए[7] ।
कुमरउ - रायहं तणउ रासु[8] तां नंदउ लोए ॥ ७६

सूरीसर - सिरि - सोमतिलय - गुरु - पाय - पसाया ।
बुद्द[9] - देवप्पहगणि - वरेण चिर[10] नंदउ राया ॥ ७७

पढइं गुणइं जे सुणइं रासुं जण[11] हरखिइं[12] लेईं ।
सविहुं दुरियहं करइं[13] छेह सिवपुर पामेईं[14] ॥ ७८

॥ इति श्रीकुमारपाल - देव - रास समाप्त[15] ॥

1 A चुलिक्य । 2 A विक्कंम । 3 B रण-रंगइ । 4 B सीसहि । 5 A धम्मह । 6 A ध्रुय । 7 A होइ । 8 A रास । 9 B बहु । 10 B रचिउ अह । 11 B जिण । 12 B हरखे । 13 B दुरियह करीय बेहु । 14 B पामेईय । 15 B इति कुमारपाल रास समाप्तः ॥ संवत् १५५९ वर्षे चैत्र वदि ३ शुक्रे भुवनवल्लभगणि लखितं ॥

हीराणंदसूरि-विरचित

मंत्रीश्वर वस्तुपाल-प्रबंध-रास

(सं० १४८५ वि० पूर्व)

॥ गाहा ॥

पढम-कुमारो भरहे पढमो वर-राय पढम भूपालो ।
पढम मुणिंदो सुक्खं पढम-जिणो देउ संघस्स ॥ १ ॥
उवसग्ग-दुरिय-दलणो अयरादेवीय कुक्खि-सर-हंसो ।
सिरि-संतिनाह-पवरो सोलसमो जिणवरो जयउ ॥ २ ॥
जायव-कुल-सिंगारो जाइ-व कुल-पूइओ य नेमिजिणो ।
रायमई-परिहरणो रायमई-वल्लहो जयउ ॥ ३ ॥
नीलुप्पल-दल-वन्नो फणि-मणि-किरणेहिं मंडिय-सरीरो ।
भवियाण कुणइ निच्चं पास-जिणो मोॅ[क्ख] सुक्खाइं ॥ ४ ॥
कंचण-कंति-सरीरो सिद्धत्थ-नरिंद-वंस-वर-तिलओ ।
हम्मीर-माण-महणो वीर-जिणो तम-भरं हरउ ॥ ५ ॥
अन्नाण-तिमर(?मिर)-हरणो आगम-किरणेहिं कुणइ कमल(?लं)व्व ।
मह हीयप्पडिबोहं वीरप्पहसूरि सूर(?रु) व्व ॥ ६ ॥
कमल-कमंडलु-हत्था सव्व-गुणालंकिया य रूववरा ।
आगम-पुत्थय-लीणा सुयदेवी कुणइ सानि(?सन्नि०)ज्झं ॥७॥

॥ दूहा ॥

जासु पसाइं जाणीइ सहूइ इणि संसारि ।
सा सरसइ सोहामणी समरीॅय हियामझारि ॥ ८ ॥
वस्तुपाल-मंत्रीसरह बुलि(?ल्लि)सु रासा-बंध ।
कवियण जाणइ कविय-रस कहि किम जाणइ मुद्ध ? ॥ ९ ॥
महुयर दुद्दर कमल-धण-सरवर-माहि वसंति ।
महुयर माणइ कमल-रस दुद्दर कद्दम खंति ॥ १० ॥

नियमंदिर-मज्झिहिं वहूय कवि कलो(?ल्लो)ल करंति ।
कवियण-रंजण कविय-रस विरला केइ कवंति ॥ ११ ॥

जां अविरल नवि उप्प(? ऊप०)जइ कोमल सरस कवित्त ।
तां गुणवंतह गुणतणुं करीइ किसउं चरित्त ॥ १२ ॥

जइ रंभा रसि अग्गली नचइ भरह-सुभेउ ।
तउ स्यं गाम-गहिल्लडी तालीयँ-सम न नचेउ ? ॥ १३ ॥

कवीयँ न जाणुं कवीयँ-रस मूरख मनह मझारि ।
वस्तुपाल-गुणि रंजीउ बुल्लिसु कवित विचारि ॥ १४ ॥

॥ गाहा ॥

जिण-सासण-सिंगारो धम्म-धुरा-भार-कंधरो वसहो ।
सिरि-आसराय-तणओ मंतीसर-वस्तिगो जयउ ॥ १५ ॥

॥ दूहा ॥

सायरु सायरु समवडिहिं गयण गयण-सम होइ ।
वसुहंतरि वस्तिग-समउ वस्तिगु अवर न कोइ ॥ १६ ॥

विनय-विवेग-विचारि गुणि दानि मानि महि-लोइ ।
वस्तुपाल-सम अवर न हूउं कलियुगि कोइ ॥ १७ ॥

जाणि-शिरोमणि जाणीइ वस्तुपाल सुविचारु ।
रूपवंत रसि अग्गलउ अंगिहिं अति डुड्डारु ॥ १८ ॥

कोडि पवाडा किद्ध जिण सारीयँ सामिय-कज्ज ।
वस्तुपाल वक्खाणीइ सवि सुहडहं धुरि अज्ज ॥ १९ ॥

कर उब्भवि कवि इम कहइ हरखिहिं हीराणंद ।
वस्तुपाल-जामलि जगति अवर न इसउ नरिंद ॥ २० ॥

गुज्जरधर वर-देस वखाणउ पट्टण अणहिलपुर तिहिं जाणउ ।
वीरधवल वाघेलउ राणउ अरि-दल-गंजण अति सपराणउ ॥ २१ ॥

तसु घरि आसराय मंत्रीसर सुललित कूंयरदेवितणउ वर ।
चतुर चकोर च्यारि तस नंदण लूणिग मल्लदेव कुल-वंदण ॥ २२ ॥

तसु कुल-गयण-सूर-शशि सुंदर वस्तिग-तेजपाल गुण-मंदिर ।
बिहुं बंधवि महिमंडलि आवीय धम्म-कम्म निय-नामु रहावीयँ ॥२३॥

वस्तुपाल-मंत्रीसर-घरणी धनु[धनु] ललतादेवीॅ तरुणीॅ ।
तेजपाल-घरि अनुपमदेवीॅय मूरतिवंतीॅय अभिनव देवीॅय ॥ २४ ॥

॥ षट्पद ॥

चंडप-चंडप्रसाद्-सोम-आॅसराज-नंदृण ।
वस्तुपाल सुविसाल पोरवाडइ कुल-मंडण ॥
जयतसीह तसु पुत्त दानि किरि सुर-तरु जंगम ।
लूणसीह ललियंगु तेजपालह अंगुब्भम ॥
ए अट्ठ नाम अहनिशि अचल भावि भवीॅय हीयडइ धरइ ।
इह पुण्य-पुरिस-जामलि चलीॅय अवर कोइ म म तुडि करइ ॥ २५ ॥

॥ इति प्राग्वाट-ज्ञातीय मंत्रीस्वर ठ० – वस्तुपाल-प्रबंधे षडधिकारसंबद्धे जन्म-संभवो नाम प्रथमो[ऽ]धिकारः ॥

॥ दूहउ ॥

बिहुं बंधवि महिमंडलिहिं जे किद्धां गुरु कम्म ।
ते निसुणउ हो भवीॅय-जण जिम हुइ सफलउ जम्म ॥ २६ ॥

॥ रागु धनासी ॥

पांच सहस जिणि जैन विहारु(?र) सहस अढाई महेसरा ए ।
नवसइं चउरासीॅय पोसहसाल लेखसालाॅ वर सातसइं ए ॥
सातसइं सित्तूॅयकार बत्रीस पवर पगार ।
जिन-बिंब लक्ख-सवाउ सइं दुन्नि गरूय तलाउ ॥
सइं दुन्नि गरूअ तलाउ कारीॅय पंच सइं सिंहासणं ।
सइं पंच वेद भणंति बंभण सहस इकु वरखासणं ॥ २७ ॥
आसणवट्टं इकुसठ सविसाल ऍगवीॅस सूरिपदि थापीॅया ए ।
कारीॅय चउसठि तुरक-मसीति साॅत सइं मढ तपसीतणा ए ॥
तपसीय मढ सइं साॅत पांत्रीसइं मुनि-भात ।
सॅघ-पूज जीमणवार वर वरसमाहि त्रिवार ॥
वर वरसमाहि त्रिवार तोरण च्यारि सइं रुलीॅयामणां ।
सइं पंच सम्मोसरण पंचे आगलां जादरतणां ॥ २८ ॥

जादर कंचण-कुंभ चउवीस वास कूपा विहरावींया ए ।
सहस ऍकु कापडीँ जिमण लहंति परव वहइं नितु च्यारसइं ए ॥
च्यारि सउं(?सइं) चउसठि वावि सइं सात कूव सुभावि ।
इक्क सउ नयरु समृद्ध जिणवर-नामिहिं किद्ध ॥
जिणवर-नामिहिं किद्ध जीणिहिं सहस सुरहीँय दिद्धउ ।
त्रेसट्ठि माझीँय जीणि जीता ईम जगि जसु लिद्धउ ॥ २९ ॥
लिद्धउ वरस अढारहमाहि लाछितणउ जिण लावलउ ए ।
बोलइ मुनिवर हीराणंद वस्तिग-धॅम्म-संख्या रली ए ॥ ३० ॥

॥ षट्पद ॥

पंच सहस प्रासाद जीणि श्रावका करावींय ।
सवा लाख जिण-बिंब कणय-रयणमइ भरावींय ॥
लेखसाल सइं सात वसति नव सइं चउरासीँय ।
माहेसर-प्रासाद सहस अड्ढाई वासीँय ।
सइं सत्त कूणअ सइं तुन्नि सर रंग-बद्ध बत्रीस गढ ।
च्यारि सइं वावि चउसठि अधिक सत्त सइं तपसीँय मढ ॥ ३१ ॥
दानसाल सइं सत्त सहस बंभण वरिखासण ।
वेद भणइं सइं पंच च्यारि सइं वर-सिंहासण ॥
एकवीस पद-ठवण कुंभ चउवीस कणयमइं ।
समोसरण सइं पंच पंचे अग्गल जादरमइ ॥
सउ इक्क नयर जिणि नामि कीँय सुरहि सहस इकु अप्पीँओ ।
सिरि वीरधवल-पट्टिहिं पवर वीँसलदेव जिण थप्पीँओ ॥ ३३ ॥

इति श्रीवस्तुपाल-प्रबंधे धर्मसंख्याह्वयो नाम द्वितीयो[ऽ]धिकारः ॥

समूह वस्तिग-धम्म वखाणइ कहि न सही को संख्या जाणइ ।
जसु[ ] उप्परि कित्तण कारीँय संख्या जाणइ सा इक नारी ॥३४॥

॥ हिव वात ॥

तेहे बिहुं बांधवे प्रधानपद अंगीकरी अढार वरसमाहि मननइ उच्छाहि एतलां पुण्य कीधां, सरस्वती-प्रसादि बत्रीस बिरद लीधां। किसां ते बत्रीस बिरद ?—प्राग्वाट-वंश-शृंगार १, अभिनवउ विश्वकर्मा-वतार २, जिन-शासन-प्रभावकु ३, सर्व-जीव-दया-पालकु ४, सदाचार-

लोक-सार्थवाहु ५, ज्ञाति-वाराहु ६, याचक-जिन(? जन)-चिंतामणि ७, उचितज्ञ-शिरोमणि ८, विवेक वयरागर ९, गंभीरिमा-सागर १०, गोत्र-गोवाल ११, सरस्वती कूर्चाल १२, सरस्वती-पुत्र १३, अतिहिं पवित्र १४, सरस्वती-कंठाभरण १५, खंडेराउ १६, लघु भोजराउ १७, केशी-कल-हत्थीराय-स्थापनाचार्य १८, अतिहिं आर्य १९, सांखुला-खंडेराउ-मानमर्दन २०, रूपिं करीँय अभिनवउ मदन २१, सद्बुद्धि-निवास २२, रंकसंघ-दासानदास २३, सर्व-कला-कुसलु २४, अवष्टंभ-कणयाचलु २५, संखोधार-बेटनउ जेत्र जूयार २६, षट्-दर्शन-आधार २७, चंडप-चंडप्रसाद-सोम-आसराज-कुलावतंस २८, श्रीकुमारदेवीय-कुक्षि-सरोवर-राजहंस २९, नागेन्द्र-गच्छि श्रीउदयप्रभसूरि-पाद-पंकज-मराल ३०, कलिकालनउं काल ३१, एवंविध मंत्रीश्वर वस्तुपाल ३२, जेहनउं लघुबांधव तेजपाल, जेहे बिहुं मिली कीधउ सुकृतनउ सुगाल ॥३५॥

इति प्रा० मं० वस्तुपाल-प्रबंधे बिरदाह्वयो नाम तृतीयो[ऽ]धिकारः ॥ ३ ॥

॥ गाहा ॥

इक्कदिणे सित्तुंजय-कप्पं सुणिऊण सुगुरु-पासम्मि ।
उप्पन्नो मणि भाओ सित्तुंजे वत्थुपालस्स ॥ ३६ ॥
सित्तुंज-समं तित्थं महिम-गुणे महीयले धुवं नत्थि ।
जसु दंसणेण दुरियं पणासए अयर(? इर)-कालेण ॥ ३७ ॥

॥ दूहा ॥

उदय अनइ अत्थमणमिसि नितु नितु सूर भमंति ।
शत्रुंजय-सम अवर गिरि महीयति(लि) कोइ [न] संति ॥ ३८ ॥
विमलाचलि दीठय सहीँय दुग्गइ दुन्नि टलंति ।
पूजंतइ[सिरि ?]आदि-जिणि वंछिय आस फलंति ॥ ३९ ॥

॥ हिव वात ॥

इसउ एक श्रीशत्रुंजयतणउ विचारु महिमानउ भंडारु मंत्रीश्वर मनमाहि जाणी उत्सरंग आणी यात्रा ऊपरि उद्यम कीधउ, पुण्य-प्रसादि तेहनउ मनोरथ सीधउ । हिव अंग वंग तिलंग कलिंग गूड चूड वयराट कर्णाट चीण महाचीण भोट महाभोट श्रीमाल नेपाल कुंतल केरल

डाहल जांगल मरुस्थल लाड मेयवाड गूजरात पारिजात सिंधु जातसिंधु सवालखउँ मूलतांण ढीलीदुर्ग ढोरसमुद्र नर्मदा-तट गंगा-तट पारस-कूल बब्बरकूल कच्छ महाकच्छ कीर सोवीर जालंधर मालव मरहठ सोरठ कासी कुंकण पंगाल बंगाल-प्रमुख एवंविह देसना चतुर्विध श्रीश्रमण-संघ चलाविउ(? ०आ) ॥ ४० ॥

इति श्रीमंत्री० वस्तुपाल-प्रबंधे श्रीसंघचलनो नाम चतुर्थो[ऽ]धिकारः ॥ ४ ॥

॥ दूहा ॥

नानाविह देसहतणी संघिसि(मि)ली वर-नारि ।
रूपवंति रुलीयामणी रंभतणइ अवतारि ॥ ४१ ॥

॥ चंद्रानन ॥

रंभ[तणइ]अवतारि बुल्लंति बत्तिग-गुणा ।
नवनवइ बंधि लोयाण आणंदणा ॥
चंचल-लोयणी जिसीँय जलि मच्छीँया ।
कहि सहि कहि सहि उत्तरं पुच्छिया ॥ ४२ ॥

॥ कुंडलीउ ॥

ते नारी रंगिहिं भलीय बुल्लइं वयण रसाल ।
पूछंता पहिलुं सिवै द्यइं उत्तर ततकाल ॥
द्यइं उत्तर ततकाल [नारि] पुण अतिहिं वियक्खण ।
नाटक-छंद-पमाण भरहु जाणइ वरलक्खण ॥
विज्जा-रमलि करंति वयणि नवरस अवतारी ।
बुल्लइ वयण रसाल मिलीँय रंगिहिं ते नारी ॥ ४३ ॥

॥ दूहउ ॥

सहीँ पभणइ सुणि हे सही बहु नर महीँय वसंति ।
वस्तुपाल किणि कारणिहिं वलि वलि सवि गायंति ॥ ४४ ॥

॥ भुजंग-प्रयात छंद ॥

सुणी वाणि ए गुज्जरी नारि बाला रसालरंगि बुल्लंति वाणी रसाला ।
जिणि कारणिं वण्णवइं वत्थुपालं सखी संभले! कारणं तं विसालं ॥४५॥

॥ कारणीया दूहा ॥

जिणि कारणि सींगिणि समरि आदरु अति पामंति ।
तिणि कारणि सुणि हे सही वत्थपाल गायंति ॥ ४६ ॥
जिणि कारणि रोहिणि-रमण उपमा-अत्थ लहंति ।
तिणि कारणि सुणि हे सही ! वस्तुपाल वर्णंति ॥ ४७ ॥

॥ त्रोटकं ॥

मारुविणी वल्लइ(? वुल्लइ) अति सरलं
सहि नामे वस्तिग मंत्रि बलं ।
जिणि एकिहिं संखिहिं सवि भुयणं
सखि ध(?ध)उली(?०लिउ)कुत्तिग एह घणं ॥ ४८ ॥

॥ दूहा ॥

पाणी माहि जि उप्पॅज्जइ तिणि नामिहिं सहि नामु ।
सो समरंगणि संहरीॅय वस्तुपाल (?०लि) अभिरामु ॥ ४९ ॥
पट्टणि पाणी जे वहइ तिणि नामिहिं सहि नामु ।
तसु नंदण-उपमा लहइ वस्तुपाल गुण-धामु ॥ ५० ॥
सहिनामां ।

॥ अडयला ॥

मालव-देसह की बावल्ला बुल्लण लागी हिव अडयल्ला ।
इणिपरि वस्तुपाल वणिज्जइ सवि दातारह धुरि सलहिज्जइ ॥ ५१ ॥
गंभीरिम-गुणि जित्तउ जलहर लील-विलास(?सि)जि बाधिहिं जलहर।
पइसीॅय नयण मज्झि काजलहर इसउ वियक्खण वस्तिग जलहर ॥५२॥
आराहइ अहनिशि पय पासह खिणु नवि उट्ठइ गुरुजण-पासह ।
पर-उपगारी जेम कपा[स]ह वस्तिगु बीहइ किम भव पा[स]ह ? ॥५३॥

॥ नाराच छंद ॥

जि हेम-रुप्य-हीर-चीर अंगि रंगि धारए ।
जि रूपवंति रंभ-माण हेलमत्त वारए ॥
जि नट्टसल्ल-बंधि वस्तुपाल-कित्ति बुल्लए ।
सु सिंधु-देस-नारि हिल्लि ! बुल्लि केण तुल्लए ॥ ५४ ॥

॥ नाठसला ॥

सायर-नंदण-अरि-दलण तसु नंदण जे होइ ।
वस्तुपालि मंत्रीसरिहिं रूपिहिं जित्तउ सोइ ॥ ५५ ॥
गिरिवर-सूयर-आहरण तसु भोयण-सुय जेउ ।
वस्तिग-मंत्रि-परिक्क(? रक्क०) मिहिं हेलिहिं जित्तउ तेउ ॥ ५६ ॥

॥ विदूलावा छंद ॥

तोरक्की बीबी रंगेणं वुल्लंती चंगी अंगेणं ।
हयाली-बंधे दातारं मंतीशं गाइ कत्तारं ॥ ५७ ॥

॥ हीयाली ॥

एक नारि पायाविणु चल्लइ देसि विदेसि भमय(? इ)नवि वुल्लइ ।
अति उज्जह(? ल)सह-कोइ वखाणइ वस्तिगतणीय दूती नहु जाणइ ॥५८॥
वलि उप्पन्नी नारि न म(? न)लिणी कमलि वसइ पुण नवि कुंडलिणी।
बाल-वृद्ध सह(हु)-कोइ जगीसइ वस्तुपाल-घर-अंगणि दीसइ ॥ ५९ ॥

॥ मोत्तियदाम छंद ॥

जि जाणइ नाटक-भेउ सुरंगु जि दीसइ रूपिकरी अति चंगु ।
तिलंगॉय भामणि ते अभिराम भणंति मनोहर गूढ सुनाम ॥ ६० ॥

॥ दूहा ॥

माणस-मनि कहि ! कुण वडी ? जन-पालक गुण होइ ? ।
वस्तिग-ताउ कुण जाणीइ ? कहउ जि जाणइ कोइ ? ॥ ६१ ॥
अणपरण्यउ कहीइ किसउ ? देवहं घर कुण नारि ? ।
वस्तपाल-मनि कुण वसइ ? कहि सहीय विचारि ॥ ६२ ॥
विवसाई बहुरइ किसउ ? स्त्रीॲ-च[र]णिहिं स्युं होइ ? ।
वस्तुपाल स्युं नवि कहइ ? कहा न जाइं कोइ ? ॥ ६३ ॥

॥ गुप्तनाम ॥

॥ पद्धडीय छंद ॥

मरहट्ठ-देसांचीय नारि गोमदइ चलंती अति उदारि ।
बुल्लंति बहूठइ कव्व-बंध इकु हेम अनइ अरु अति सुगंध ॥ ६४ ॥

॥ अहूठोंया ॥

वस्तिगु पर-उपगार-पर मनि भितरि नवि कूडउ ।
सखोंय भणइ "ते कहि किसउ" ? "अति रूडउ" ॥६५॥
वस्तुपाल अरि-दलि मिल्यइ उज्जल- मुहि जिम हीरउ ।
सखोंय भणइ "ते कहि किसउ" ? "अति धीरउ" ॥६६॥
वस्तिगु अंगि अनंत गुण वलि-[वलि] कहोइ कहा ।
सखोंय भणइ "ते सॉचउ कि नॉ" ? "अति हा हा" ॥६७॥

॥ दूहउ ॥

सोरट्ठी सोहामणी सहजि सुरंगि बाल ।
जमक-बंधि वस्तिगतणा गुण वन्नवइ विसाल ॥६८॥

॥ त्रोटकं ॥

गुण वन्न[व]इं सु-रसाल किरि अभिनवउ सुर-साल ।
जसु बिरद खंडइराउ रणि चडोंय खंडइ राउ ॥६९॥
जब धरइ करि करवाल तव होइ भयकर वाल ।
जब धरइ कडिहिं कमाण तव हणइ नायक-माण ॥७०॥
जे वसुह-वड-दातारु वन्नोइ सुख दातारु ।
अति भीड-भंजणहारु बहु बुद्धि-(कवि)-रंजणहारु ॥७१॥
जसु नहोंय अधिकारीउ सो य जउ अधिकारीउ ।
जे विमल-गुण-वरसाल द्यइ दान जिम वर-साल ॥७२॥
द्यइ दान जिम वर-साल ॥
इसी एक नारि होइ विचारी वस्तुपाल-मंत्रीश्वर-गुण गायती
श्रीसंघमाहि चालती दीसइं ॥७३॥

इति प्रा० म० श्रीवस्तुपाल-प्रबंधे चित्र-वर्णनो नाम
पंचमो[ऽ]धिकारः समाप्तः ॥५॥

हिवइं तेह श्रीसंघतणो लोकना कउतिगमणि कांई एक संख्या
कहिस्यइ [? सावधान] हुइ सांभलउ ॥७४॥

॥ दूहा ॥

वस्तुपाल वर-गुण-निलउ निम्मल-गरूअ-चरित्त ।
साढोँय बार सुरंगु जिणि किद्धोँय तीरथ-जत्त ॥७५॥
पढम जत्त सेत्तुंजतणोँय जे जिम वस्तिगि किद्ध ।
ऊलटु आणी सांभलउ ते तिम किहि सुप्रसिद्ध ॥७६॥

॥ कमलक छन्द ॥

च्यारि सहस वर शकट अनंतर सिजवालोँइ सइ पंच निरतर ।
सइं अढार सुक्खासण-वाहिणि च्यारि सहस चल्लइ हय साहणि ॥७७॥
सत्त सइं सत्थिहिं सूरीसर सइं बावीस सुसील मुणीसर ।
सच्चं(इं) अग्यार सुजाण दिगंबर चिघ अलंबिहि छायुं अंबर ॥७८॥

॥ पद्धडिया ॥

देवाला इकु सउ धुरेँ वखाणि वर शोकरि सइं इगुणीस जाणि ।
रचेँ दंततणा चउवीस संसार सागमइ विसोतेँर अति सुकार ॥७९॥
पालखोँय पंच सइं मनि विचारि संघ-रक्षण राणा सत्थि च्यारि ।
सइं सत संढि रातडी अंगि बहु भार वहइ जे मनह रंगि ॥८०॥
सइं वीस रखम पोठोँय वहंति खर सत्त सइं संख्या लहंति ।
जेँण-गायण सचद्धोँहँ सहस एकु एरायण विस (?) अति सुछेकु ॥८१॥
सइं पनरह सत्थिहिं सघण हट्ट त्रिणि सहस अनइ सइं त्रेणि भट्ट ।
सउ मेघाडंबर धवल छत्र तंगोटोँय पनरह सइं विचित्र ॥८२॥
सउ चउरा चल्लइं एक थंभ चउपन सइं नच्चणि जिसोँय रंभ ।
कवि कवित करइं सउ एक वेगि मंत्रीसर चल्ल [इ] इंगि विवेकि ॥८३॥
माहे नींसाण सइं अढार वर गूडोँय धयवर नहीय पार ।

गुहिरइं सरि वज्जइ सउ नीसाण सउ तवल-ढोल-झल्लरि-प्रमाण ॥८४॥
दुडदुडीय दुनांमां सउ मृदंगु जिहि नितु नितु नव हुइ उच्छरंगु ।
सउ भेरीय भुंगल अनइ मू(?तू)र खेहा रवि छा[य]उ गयणि सूर ॥८५॥
कंदोइ चारण सुत्तहार इक सहस वियक्खण लोहकार ।
सउ मल्ल सबल जिहि करइं. केलि इणि संख्या हय नर विज्ज मेलि ॥८६॥
(..........)जुगीय करि खप्पर जनमन रंजइं सउ वेगसर ।
दुन्नि सहस पंचोत्तर दुरजीय त्रिण्णि सहस तडवा तिहिं सज्जीय ॥८७॥
सत्त लक्ख हिव एवंकारइ माणस मिलीय संघि तिणि सारइ ।
संघाहिव वस्तिगु इम चल्लीय जिण चल्लंतइ धरणी डुलीय ॥८८॥
ढिलीय जियजियकार हिव नयरि उच्छाट करंतउ ।
वेचइ विहव अपार जिण-पूजा-न्हवण-माल पहिरंतउ ॥८९॥
[..] मंत्रीसर मन-रंगि ।
संघाहिव वस्तुपाल इम चल्लइ सेत्तुज - गिरिवर - शृंगि ॥९०॥
छन्नू सहस कोडि अड्ढारह सेत्तुजि वेचीय एवंकारइ ।
नंदीसरवर तिलखुं तोरण जिणि कारावीय सरगारोहण ॥९१॥
तउ जिण कारावीय सरगारोहण गिरनारह अवतार ।
जिणि सत्त सहासणि देउल-थंभण वीर-जिणंद-विहार ॥
इंद्र-मंडप अणुपमसर कारावीय आणीय ऊलट अंगि ।
संघाहिव वस्तुपाल इम चल्ल[इ] सेत्तुज-गिरिवर-शृंगि ॥९२॥
इणिपरि सिद्ध-खेत्र सिंगारीय चल्लीय ऊजिल मनि संभारीय ।
आवीय गिरि गिरिनारह उप्परि वेचीय बार कोडि विवहप्परि ॥९३॥
तउ वेचीय बार कोडि विवहप्परि असीय सहस लख बार ।
सम्मेय-सिहत(? र)तीरथ अट्ठावय सित्तुंजय-अवतार ॥
जिण कल्याण-त्रय-पमुह करावीय बहु-तित्थ बहु-चंगि ।
संघाहिव वस्तुपाल इम चल्ल-[इ] सेत्तुज-गिरिवर-शृंगि ॥९४॥

वेचीय विहव बार जिणि कोडी त्रिप्पन सहस बार लख जोडी ।
लूणसीह-वसहीय करावीय-अबूय-गिरिवरि उप्परि आवीय ॥९५॥
तउ अबूय-गिरिवरि-उप्परि आवीय अचलेसरि नव लक्ख ।
सेरीसे थंभणपुरि संखेसरि वाणारसीय पमुक्ख ॥
पुरि भरूअच्छि दुन्नि कोडि जिन-तीरथि पंचलक्खि शिवलंगि ।
संघाहिव वस्तुपाल इम चल्ल[इ] सेत्तुज-गिरिवर-शृंगि ॥९६॥

॥ षट्पदी ॥

एक लक्ख इगसट्ठि सहस सइं दुन्नि भलीपरि ।
बारवई-पुरि पंच लक्ख सोपारइ पुर-वरि ॥
वेचीय कोडि अढार जैन-माहेसर-आगम ।
लिक्खावीय [ ] दिद्ध किद्ध बहु सुक्खह संगम ॥
इणिपरि असंख वेचीय विहव सुर-लच्छीय जीणिहिं वरीय ।
सो वस्तुपाल संघह जयउ हीराणंद समुच्चरइ (? रिय) ॥९७॥
वस्तिगि तेजगि मंत्रि बिहुं बंधव [ ] चरीय ।
महि-मंडलि मन-रंगि धर्म-कित्तण जे कारीय ॥
तीहं संख्या सवि सुणीय भविय मन-भावि वखाणउ ।
एवंकारइ सर्व-द्रव्य-संख्या हिव जाणउ ॥
त्रिण्णि सइं कोडि कंचणतणीय त्रिहुतरि कोडिहिं अग्गली ।
सिरि वस्तुपाल वेचीय सुपरि हीराणंदह मनि रली ॥९८॥
निय-कुल जिणि उद्धरीय महीय मंडलि सरीय ।
दानि मानि परवरीय धम्म-मग्गि संचरीय ॥
दह-दिसि जस वित्थरीय सयल समरथ अरीय ।
भूयलि जिणि संहरीय जयसिरि सइंवर वरीय ॥
नव-नवइ बंधि नवरसि भरीय वस्तुपाल-मंत्रिहि (? ह) चरीय ।
वीरप्पहसूरि हीयडय (? इ) धरीय हीराणंदिहिं मुणि करीय ॥९९॥

॥ छपदः ॥

पींपल गच्छिहिं संत-शांतिसूरीसर-अनुक्रमि ।
वीरदेववरसूरि पूरि मनु पइसइ आगमि ॥
वीरप्पहसूरिंद छंद-सिद्धंत वखाणइ ।
हीराणंद मुणीस सीस तसु किंपि न जाणइ ॥
स (? सु) ह-गुरु-पसाइं वस्तिगतणउ रासा-बंध-रसा उलउ ।
शर-नाग-देव-शशहरि (१४८५) वरषि तोर्णिहिं रचीउ रमाउलउ ॥१००॥

इति प्रा० मंत्रि श्रीवस्तुपाल-प्रबंधे यात्रा-वर्णनो नाम
षष्ठो[ऽ]धिकारः ॥६॥

श्रीवस्तुपाल-रासबंध समाप्तः ॥ शुभं भूयात् ॥ छ ॥

हीराणंदसूरि-कृत

कलिकाल-रास

(रचना सं० १४८६ वि०)

ए पहिलुं धुरि पणमेई [ ] सिरि वीर जिणंद ।
सरसति मनि समरेई आणीय मनि आणंद ॥१॥

॥ भास ॥

बोलिसु कलियुग तणउ विचारी देखीय लोक तणउ आचारो ।
भवीउं निसुणउ भाव धरेई केई बोलह कहुं विवरेई ॥२॥
वीर जिणेसरि पामीय नाणु कहीउं कलियुगतणउ परिमाणु (?) ।
सुमइ सुमइ बहु-गुणनी हाणिइं ईणि वचनि सहुइं हिव जाणिइं ॥३॥
पुहवीयं वयसई थोडा मेह थोडा आयु घणां सदेह ।
राखीस-रूपि हुआ भूपाल अन्यायी नइ अति कराल ॥४॥
न करइं लोकतणी सुर-सार लोक हुआ हिव सवि निरधार ।
अति निरधन दीसइं दातार कृपणहं धरि लिखिमी-अवतार ॥५॥
पुण्यवंत ह्विइ क्षयउ ततकाल पापी नर जीवइं चिर-काल ।
ऊखध - मंत्र हूअं अप्रमाण खोटीय विद्या नहींय सुजाण ॥६॥
अंतरग ग्यउ नेह विसाल विरला दीसइं अन्न-सुगाल ।
देव सवे हुआ निप्रभाव कोई न दीसइं सरलु सुभाव ॥७॥
कोइ न पालई बोल्या बोल सहूइ नीसत हूंउं निटोल ।
कोइ न दीसइं गुणि गंभीर सहूइ हूउं अबल-अधीर ॥८॥
लीला-लाज गई अति दूरि परि-नंदा(?) छइ एकई पूरि ।
विनय-बिवेक गया आचार दयातणी कोई न करइ सार ॥९॥

साहस-सत्व नहीं संसार रंग-रली नवि होयामझार ।
भाव-भगतिनउं ग्यं हिव नाम सहूइ दीसइं कूडउं कामु ॥१०॥

॥ वस्तु ॥

दान-दाखिन दान-दाखिन गयां परदेसि ।
कृपणप(ण) उं हूउ घणुं छतइ द्रव्यि खाई न पीइ ।
ज वंचइ घट आपणउ किसुं दान ते कृपण दीइं ॥
डाही मन-रचावणी मोटीय वात करंति ।
घरि आवंतइ प्राहुणइ नीसत नासीय जंति ॥११॥
धरम-रीति छइ कांई जूई लोकतणी मति पाखंडि हूई ।
परमारथ कोई नवि लहइं ए ॥१२॥
मूल रीति सघली हिव लोपी क्षमा नहीं सहूइ अति कोपी ।
रूडउ बोल न सांसहइं ए ॥१३॥
बंभण-कुल आचारहिं हीण खित्रीय-लोक अखत्रिहिं लीण ।
सूग-सांक भनि नवि धरइए ॥१४॥
वाणितणीइ मिसि द्रोहई सहूअ वणिक इसा हिव हूआ बहूअ ।
निरदय कम्मं समाचरई ए ॥१५॥
आप-सवारथि सहूइ कोई परकज्ज छइ विरलाउ कोई ।
काज-विणासण अति घणां ए ॥१६॥
आप-अरथि मंइं (?) बहु नेहु साधइ अरथ दिखालइं छेहु ।
अरथ-मित्र असुहामणा ए ॥१७॥
कोई न जाणइं रूडा कीया कृतघन लोक सिवे हिव हुआ ।
गुण फेडो अवगुण करइं ए ॥१८॥
मेरु-समान कीया उपगार सरसव-समवडि गणइं गमार ।
अवगुण एक न वीसरइं ए ॥१९॥

पगि पगि जोईं छिद्र अपार नवि जोईं आपणु आचार।
अम्हि कुण मारगि अनुसरउं ए ॥२०॥
डूंगर-उपरि बलतइं (?) देखइं पग-हेठिइं ते न गणइं लेखइं।
आपणपुं मानइं घणुं ए ॥२१॥
देखीय थोडउ दोसु अनेरऊ विस्तारीय मुहिं कहिइं अनेरउ।
जे गुण हुइ ते आवरइ ए ॥२२॥
आप-अंगि हुइं दोस अनंत तोईं न (?) जाणइं अम्हि गुणवंत।
कूडउ गरव होइ धरइं ए ॥२३॥
गीति-कवित्ति विनाण-वखाणि लोक न रीझइं छंद-प्रमाणि।
नीठर मति हूई घणी ए ॥२४॥
ज(?जे) केई विद्या गुणि रीझइं विस्थासनुं तेंहे काजु न सीझइं।
अमवि गई दानहतणी ए ॥२५॥

॥ वस्तु ॥

साच कोईयइं साच कोईयइ(?) नेव बोलंति।
साचइ राचइ कोइनवि कूड-कपट सहूइ तोजइ।
वेशां अभयकुमार जिम धरम-दंभि बंधीय लीजइ॥
कूड वचन बालइं जिके माया रचि (?च) इं अपार।
ते नर महिमा बहु लहइं इणि युगि ए आचार॥२६॥

॥ ठवणि ॥

मुणिवर मच्छरि आगला (ए) पगि पगि करइं विरोध।
एकइं मारगि अंतरउ (ए) आणइं अतिहिं अबोध॥२७॥
कोहि लोहि मदि मोहीया (ए) मारगि नवि चालंति।
आप-प्रशंसा-तप करइं (ए) परि-निंदा बुलं(?ल्लं)ति॥२८॥

लोकतणा मन रंजिव एँ वयणि धरइं वयरागु ।
साचा धरमह ऊपरिइं (ए) नवि दीसइ अनुरागु ॥२९॥
पांच विषय जीता नहीं (ए) जिणिंहि च्यारि कषाय ।
तेँह तेँहरइं संजमि कहो(?) (ए) जीवनतणउ उपाय ॥३०॥
कुटिल-भाव श्रावक हूअँ (ए) होँयडइ अति निरभाव ।
समिकत-धर मुंहडइ कहइं (ए) चल्लावइं बहु पाव ॥३१॥
घरि करसण महिषो करइं (ए) कुविणज करइं अपार ।
दरशण देखीँय नवि नमइं (ए) एँवडउ मनि अहंकार ॥३२॥
गुरु-उपदेस सुणइं(?)सदा (ए) पुण होँयडइ नवि भीजंति ।
पाथर पाणीँय-भरि वसइ (ए) भीतरि नवि भीजंति ॥३३॥
आजु जीणि मनि मेल्होइ (ए) माणस इणि कलिकालि ।
त्रिणि(?ति)मनि कालिह न पामीइं (ए) जिम सरवर-पालि ॥३४॥

॥ वस्तु ॥

धरम मारग धरम मारग हूँआ बहु भेउ ।
जे पुच्छिजइं ते कहि ए धर्म्म(?म्म)-मागु अम्हि कहउं सचउ ।
आप-प्रसंसालगि सहूँअ अवर-धम्म मुहि कहइं कचउ ॥
अंधउ अंधा-बांहुडो(?डिइ) आवीय वेडो(?-डिइ) लग्ग ।
जाणहार नयरहमणो कवण दिखाडइ मग्ग? ॥३५॥

॥ ठवणि ॥

सजन न दीसइं सुयणडइ(ए माल्हंतडे) दूजण घर-घर-बारि ।
गरूँआं सरसीँय तु(?)तुडि करइं(ए माल्हं०)कूडा मनह मझारि ॥३६॥
जनमंतरि जे वातडो (ए माल्हं०) विरुई किमइ न होइ ।
तव तत्क्षणि जे वातडो(ए माल्हं०) कूडउ कलियुग जोइ ॥३७॥

भोजन घणुं घणेरडउं (ए माल्हं०) लीधउ सहूअ जरंति ।
मरम पियारा (?) थोडीला(ए माल्हं०) हेला-मात्रि कहंति ॥३८॥
अणदीठी अणसांभली (ए माल्हं०) कहइं असंभम वात ।
कलह-लगी कुणबा-तणो (ए माल्हं०) कूडीय घालइं घात ॥३९॥
अणहूंता अवगुण कहइं (ए माल्हं०) गुण ढांकी मूकंति ।
आपहणी गुण आपणा (ए माल्हं०) जणि जणि विस्तारंति ॥४०॥
मुहआगलि सगपण करइं (ए माल्हं०) पूठि [-इ] दूजण हुंति ।
हेलिहिं हसता तं कहइ (ए माल्हं०) जिम सहूइ विणासंति ॥४१॥
जातितणी महिमा सुणी (ए माल्हं०) हीयडइ हरखु न थाइं ।
विसनर जिम जल सींचीय (ए माल्हं०) उझाहीणउ थाइ ॥४२॥
कुणह सरिसउ नेहडउ (ए माल्हं०) देखीय अविचल-चिंति ।
देइ(?) उपाईं करइं (ए माल्हं०) जिम मंजइ मन-प्रीत ॥४३॥

॥ वस्तु ॥

वडइं वेगिहिं वडइं वेगितिं गयउ[1] वेसास ।
द्रोह(?) मित्र-कलत्र[2] - सुत माइ-बाप-गुरु किसइ लेखइं ।
देव-द्रविय घरि वावरे[3] लोभ-अंध नयणे न देखइं ॥
माय - बाप - कुल - गुरुतणी[4] मानइं नवि आसंक[5] ।
सरल-भावि[6] विहि चालतां[7] हेलिहिं चडइ[8] कलंक ॥४४॥
दोहिलि[9] घणीय सहंतडां ऊपति किसी न होइ ।
दूभर पेट हूआं[10] घणउं[11] तिणि दुखीयउ सहु कोइ[12] ॥४५॥

B1—गयो । B2—कलत्र कलत्र । B3—वावरइ । B4—माय-बाप-गुरुनइ उवेखइ । B5—आशख । A6—भाव । B7—चलता । B8—दीइ । B9—दोहिल घणी । B10—हुआ । B11—घणउ । A12—दुखी न सह कोई ।

॥ ठवणु ॥

॥ ढाल[1] ॥

(अहे) महीयलि[2] पाप हूआं घणां[3] (ए) कर-पीडित[4] लोक ।
सुख-समाधि सुयणइ[5] नहीं (ए) घरि घरि हुइ[6] श्योक ॥
अति निरलावन[7] देह-रूप मुहि[8] वाणि कठोर ।
च्यारिइ[9] वर्ण[10] इस्या हूआ[11] घरमाहि[12] जि चोर ॥४६॥
माइ[13] - बाप - बंधव - कुटुंबसिउं[14] करइं[15] विरोध ।
दीसइ घरि घरि[16] नवनवा[17] (ए) कारणि[18] विणु[19] क्रोध ॥
सगा-सणीजा[20] - सरिसु[21] मूढ मांडईं[22] जाति झूझ ।
हसतु[23] पिसुण[24] रहइं हे लि-मात्रि[25] आपइ[26] मनि गूझ ॥४७॥
लोपीय कुल - गुरुतणीय रीति मूंकी मरयाद[27] ।
सीख दीयतां[28] करइ रोस[29] मांडइं[30] हठवाद ॥
नीच[31]-गोत्र[32] (?त्रि) उत्तमतणा[33] (ए) अवतार सुणीजइ ।
साचसूच जे नवि धरइ[34] ए ते पात्र भणीजइ[35] ॥४८॥
सरल - भावि[36] जे संचरइं तिहि[37] कहिइं[38] अजाण ।
जे घण-माया केलवइं[39] (ए) तिहि[40] करइ वखाण ॥

A1—फाग । B2—महिअल । B3—अपार । B4—पीडिति । B5—सुहिणइ ।
A6—हु । B7—निरमलवन । B8—मनि । B9—च्यारइ । B10—वरण ।
A11—हूइ । A12—मांहि । B13—माय । A14—स्यं । B15—करइ ।
B16—घर घर । B17—नित नवा । B18—कारण । B19—विण ।
A20—सणीजां । B21—सरस । B22—मंडइ । A23—हसत ।
B24—पेसुण रह । B25—मात्र । A26—आपइं । A27—मरय्याद ।
A28—दीयंतां । B29—रीस । B30—मंडइ । A31—नींच । B32—गुत्र ।
B33—उत्तिम । A34—धरइं । A35—भणीजइं । B36—भाव । A37—ते ।
B38—हसइ । B39—केलवइ । A40—तीहीं ।

इणि परि केता कहुउं[1] छइं[2] अतिहिं[3] विसाल[4] ।
एहे लक्षणि[5] जाणीइ (ए) आविउ[6] कलिकाल ॥४९॥
कोह दवानल उल्हवउ (ए) गुण-रयण म बालउ[7] ।
म धरउ[8] मान विनयु करउ[9] (ए) जातउ भव वालउ[10] ॥
मेल्हउ[11] माया काय[12]- पींडंति तम्हि पाप[13] म भारउ ।
वंचिय[14] जन लोभहृ[15] लगी (ए) नीय-जन्म म हारउ[16] ॥५०॥
म धरउ[17] मोह असार एह सहूअइ[18] मनि जाणउ ।
छंडउ सवि[19] जन-सरसि द्वेष[20] मनि उपशम आणउ ॥
मेल्हउ जन[21] नींय रंजना ए निय[22]-मनु[23] तम्हि रंजउ ।
जन-रंजन (?-नि) इह[24]-लोक होइ पर-लोक म गंजउ ॥५१॥
मूंकाय[25] लोचन चम्म-मए[26] मन[27]-लोचन (?-नि) जोउ ।
अंतरंग[28]-अरि निरजणी[29] ए भव-कसमल[30] धोउ ॥
दान-सील[31]-तप-भावना[32]इ चयारइ जिन भाखइ ।
सहुअइ निष्फल[33] होइ धम्म मन-सुद्धिहिं[34] पाखइ ॥५२॥
इसिउ[35] सुणी[36] मन-सुद्धि[37] धरि श्रीसमकित पालउ[38] ।
भणइ हीराणंद[39] भवीय-लोय[40] बे भव अजूआलउ ॥

B1—कहू । B2—छइ । A3—तिहिं । B4—विशाल । B5—लक्ष्यणि ।
A6—आविग्उ । B7—बाल । B8—घरु । B9—करु । A10—वारू ।
B11—मेल्हो । A12--कांइ पिंड । B13—अम्हि पाचिहिं भारु । A14—वंचीय ।
B15—लोभिहृ । B16 हारु । B17—धरु । A18—सहू । A19—सबि ।
A20—द्विष । B21—जननी । A22—नंय । B23—मन । B24 अहिं ।
A25—मूकय । B26—चरमइए । B27—मनि । B28—अंतरगि ।
A29—निरजाणए । A30—कसम । B31—शील । B32—भाव धम्म ।
A33—सहूइ निफल धम्मं । A34—मन सुधो पाखइ । A35—इसुं ।
A36—सुणोइ । B37—सद्धि धरि । A38—समिकत । B39—हीराणंद सूरि ।
A40—लोय भम ।

पीपल-गच्छिहिं सूरिराउ वीरप्पहु गणहर ।
तसु पय-पंकय[1] रायहंस हीराणंद मुणिवर[2] ॥५३॥
चउद[3] -छ्योयासीइ[4] वरसि[5] एहु कलिकालहु[6] रासो ।
तीणइं[7] रचीउ[8] भवीय-कज्जि[9] उपदेश[10]-निवासो ॥
भणइं गुणइं जे सुणइं भावि[11] खेलइं[12] नर-नारि ।
ते मन-वांछित सुख लहइ[13] (ए) जाइ भव-पारि ॥५४॥†

॥ इति कलिकाल-रास समाप्तः ॥[14]

देवेन्द्रसूरि-स(?शि-)ष्य पद्मसागर-पठनार्थं (?-र्थं) ॥

B1—पंकइ-राइहंस । B2—सूरिगुरु । A3—चऊद । B4—ब्यासीइ । B5—वरस । A6—कलिकाल । A7—तीणिहिं । B8—रचियो । A9—भवीय-लोय कजि । A10—उदेश । B11—वसंति बारि । B12—खेलइ । A13—लहइ ।

†B records these two extra lines,obviouly added later by the Scribe—
एक-मना जे संभलइ ए ए कलियुग-रासो ।
भणइ हीराणंदसूरि गुरु तिहु हुइ आणंदो ॥

B14—इति श्रीकलिकाल-रास समाप्त ।